સુધરેલી રીત મુજબ
વર્નાક્યુલર ટેક્સ્ટ બુક્સ રીવિઝન કમિટીએ
તૈયાર કરેલી.

બીજી ચોપડીના અર્થ.

(કવિતાની સમજુતી; [illegible]ના સવાલ તથા સાર;
ભૂગોળ; અઘરા શબ્દ[illegible] જોડાક્ષરો; ડ્રિલ)

રચનાર—મેસર્સ [illegible] ટી. એન્ડ કો.
રચનારનું ઠેકાણું - શાહપોર–સુરત.

પ્રસિદ્ધ કર્તા—C. M. Shah.
પ્રસિદ્ધ કરવાનું ઠેકાણું–શાહપોર–સુરત.

છાપનાર—નારાયણરાવ લક્ષ્મણરાવ નીકમ
છાપવાનું ઠેકાણું—શંકર પ્રી. પ્રેસ ચકલાના પુલપર સુરત.
સને ૧૯૨૦] કિંમત ચાર આના [સંવત ૧૯૭૬

બીજી ચોપડીના અર્થ.

પાઠ ૧

મેજ=ટેબલ
સુથાર=લાકડાનું કામ કરનાર
કડીઓ=છો ઈંટનું કામ કરનાર
મઘમઘવું=ખુશબોથી બહેક બહેક થઇ રહેવું
પવન=વાનું વાતું
વાસ=સુગંધ; પીમળ
તળાવ=જેની ચારે બાજુ જમીન અને વચમાં પાણી હોય તે
પહાડ=મોટા ડુંગર
પાધર=ખુલ્લી જગા
ધર્મશાળા=મુસાફરોને વગર ભાડાની ઉતરવાની જગા
વટેમાર્ગુ=મુસાફર
ઓસરી=ઓટલી
સુરજ=રવિ
અજવાળું=સુરજ; દીવા વગેરેનો પ્રકાશ
ઘોર=બીક લાગે એવું
ઝગમગે=પ્રકાશે
ઉજાસ=ઝાંખું અજવાળું
સરજ્યાં=બનાવ્યાં
કળાતું=સમજાતું
પાડ=ઉપકાર; આભાર
યાદ=ફોમ; સરત
ઉપકાર=પાડ; આભાર
ભકિત=ભજન

સાર—દરરોજ ઇશ્વરની ભકિત કરવી.

પાઠ ૨

કવિતાના અર્થ.

વર્ણન=હકીકત
ગવૈયા=ગાયન કરનાર
મધુર=મીઠું
પંખેરૂ=પક્ષી
ભ્રમર=ભમરો
મુલ્લાં=મુસલમાનનો નિમાજી
તુલ=અનાજ
અંધકાર=અંધારૂં
મુજ=મારા
પંખી=પાંખવાળા જાનવર; પક્ષી
વહાણું વાયુ=સવાર થઇ
વીતી ગઇ=પુરી થઇ
પૂર્વે=પૂર્વ દિશામાં
ઝગઝગાટ=પ્રકાશ; તેજ
ભાતભાતના=તરેહવાર
દીસે=જણાય; દેખાય
પાન=પાંદડાં; પાંતરાં
મેના=એક જાતનું સુંદર પક્ષી
રુડડા=રૂપાળા; શોભિતા
તેજ=પ્રકાશ
કીકુ=ઝાંખુ
કાળું=ઝાંખું; ફીકું
મોઢું કાળું થયું=દેખાતા બંધ થયા; સંતાઇ ગયા
ખુણાખાંચા=ગલીકુંચી; છુપી જગા

ખોળે=શોધે
ભક્તજનો=ભગતો
ધ્યાન ધરે=આંખો મીંચી પરમેશ્વરને જુએ
ગાન=ગાયન
દાતા=સખી; ઉદાર
દીયે=આપે
રૂડું=સારૂ; ઘણું
બાંગ=બુમ પાડીને નિમાજ પઢવી તે; નિમાજ પઢવાને માટે બુમ પાડવી તે
તણો=નો
ઉદય થયો=ઉગ્યો
કમળ=કમળનું ફૂલ
પત્ર=પાંખડી
ખોલે=ઉઘડે; ખીલે
ઉમંગી=હોંસીલા
ધાય=દોડે; ઊડે
ઢોર=ચોપગાં જાનવર, પશુ
ચારો=ખાવાનું
વેલી=વેલા
ધીમે ખીલે=ધીરે ધીરે
ફૂટે
નહિ ભૂલ=વગર ચૂકે
તાજાં=તરતના ખીલેલાં
ટોળે=ટોળાબંધ
વીરા=ભાઇ
મગન=ખુશી
કેરૂં=નું
ધ્યાન=ચિત્ત; મન

પાઠ ૩.

વરસ=બાર મહીના
ઋતુ=મોસમ રત
મહીનો=ત્રીસ દિવસ
કારતક=હિંદુ વરસનો પહેલો મહિનો
તહેવાર=આનંદનો દિવસ
શિઆળો=ટાઢની મોસમ
ઉડાડે છે=ચગાવે છે,
ઉતરાણ=સંક્રાંત સુરજનું ઉત્તર તરફ જવું તે
રત=ઋતુ; મોસમ
જાડા=ગટ કુમાસના
હોળી=ફાગણ સુદ પુનેમ
સુદ=અજવાળીયું; મહીનાનું પહેલું પખવાડીઉં
વદ=અંધારીઉં; મહીનાનું બીજું પખવાડીઉં
પખવાડીઉં=પંદર દિવસ
અમાસ=હિંદુ મહીનાનો છેલ્લો દિવસ; જે દિવસે ચંદ્ર બીલકુલ ઊગતો નથી તે દિવસ
વસ્ત્ર=લુગડાં
પંખા=વીંજણા
ચોમાસુ=વરસાદની ઋતુ
બળેવ=રાખડી બાંધવાનો દિવસ; શ્રાવણ સુદ ૧૫; જનોઈ પહેરવાનો દિવસ
દશેરા=રાખડી છોડવાનો દિવસ; આસો સુદ ૧૦
દિવાળી=હિંદુ વરસના છેલ્લા મહીનાનો છેલ્લો દિવસ; આસો વદ અમાસ
પર્વ=તહેવાર

સવાલ—વરસની ઋતુ કેટલી ને તે કઇ કઇ? દરેક ઋતુ કેટલા મહીનાની અને તે મહીના કયા કયા? વરસના મહીના કેટલા? મહીનાના દિવસ કેટલા? પખવાડીઆં કેટલાં? અને તે કયા કયા? પખવાડીઆના દિવસ કેટલા? મહીનામાં પુનેમ અને અમાસ કેટલી આવે? મહીનામાં બીજી તિથિઓ કઇ કઇ આવે, અને કેટલી વાર આવે? શિઆળો, ઉનાળો, અને ચોમાસાને શેની મોસમ કહે છે? દરેક ઋતુમાં કયા કયા તહેવાર આવે છે અને તે કઇ તિથિએ આવે છે?

પાઠ ૪.

મેળો=ઘણાં માણસો અને ગાડી ઘોડા વગેરેની ઠઠ
ગોકળઆઠમ=શ્રાવણ વદ આઠેમ; જન્માષ્ટમી
કડકડતાં=અણીવાળાં
ભાઇબંધ=દોસ્તદાર
ઠઠ=ગીરદી; ભીડ
વખુટા=જુદા
દુકાન=માલ વેચવાનું ઠેકાણું
કંસારા=તાંબા પિત્તળનાં વાસણ બનાવનારા અથવા વેચનારા
તાંબુ=લાલ રંગની ધાતુ
પિત્તળ=તાંબુ અને જસતની મેળવણીથી બનેલી પીળા રંગની ધાતુ
સુખડીઆ=મિઠાઇ બનાવનાર
હાટ=દુકાન
કોપરાપાક=કોપરાનો બનાવેલો પાક
મિઠાઇ=બરફી; પેંડા વગેરે
ખડકેલી=ગોઠવેલી
ખરાદી=સિંઘાડા ઉપર ઘાટ ઉતારનારા
સામાન=ચીજો,વસ્તુઓ
પલંગ=છત્રીવાળો કોચ
પારણું=હીંડોળા જેવું ઘોડીઉં
કોચ=બે બાજુએ તકીઆવાળો પલંગ
કાપડીઆ=કાપડ વેચનાર
સુતરાઉ=સુતરનું બનાવેલું
ઊનનું=ઘેટાના વાળનું
રેશમી=રેશમનું બનાવેલું
શણ=એક જાતનો છોડ એની છાલનાં દોરડાં તથા કપડાં બને છે.

સરૈયા=અત્તર ગુલાબ-જળ, ફુલેલ વગેરે વેચનાર
બહેક બહેક=મઘમઘ
લીલોમેવો=તાજાં પાકાં ફળ
દ્રાક્ષ=દરાખ
ચોગાન=ખુલ્લું મેદાન
મદારી=ખેલ કરનાર
ખેલ=રમત
સિપાઇ=ચોકીદાર
સવારો=ઘોડે બેસી ફનાર સિપાઇ

સવાલ—ગોકળઆઠમના મેળામાં **શું શું** જોયું ?

પાઠ ૫.

નઠારી=ખરાબ
સોબત=સંગ
પટેલ=ગામનો ઉપરી
વાડી=ફૂલ ફળના ઝાડ છોડવાળી જગા
મઝા=ગમત
શેખી=પતરાજી
પારકાં=પરાયાં; બીજાં
માને=કબુલ કરે
આખરે=અંતે; છેલ્લે
ઝાંપો=કાંટાનો દરવાજો
ખાસાં=સારાં; મજાનાં
નિશાન=એધાણી
તાકીને=ધારીને
ઝૂમ=ઝુમખો
તૂટી પડે=નીચે પડે
ઘાટ=ઇલાજ; ઉપાય
રાસ=દોરડું
ઢગલેઢગલા=ઘણા
દોસ્ત=ભાઇબંધ
ફક્કડ=સારા
પછવાડે=પાછળથી
રખેવાળ=સાચવનાર
સજ્જડ=જોરથી
ઝપાટો=સપાટો
અથડાયું=અફળાયું
ચકરી=તમ્મર
છુંદાઇ=કચડાઇ
લોહીલોહાણ=લોહીથી ખરડાએલું
વાડીવાળો=વાડીનો માલીક
લપડાકો=તમાચા
જીવ લઇને નાઠો=ખૂબ દોડ્યો
ફરીને=પાછળ
ઢોલો=થપ્પડો
ફળ=ફાયદો; લાભ

કવિતાના અર્થ.

અસર=લાગણી
સંગ=સોબત;સંગત
રંગ=અસર; પાસ
પ્રેમ=પ્યાર
ઠામ=ઠેકાણું
ઠરશે=ઉભો રહેશે
બુરો=નઠારો; ખરાબ
મે'તા=મહેતાજી
ભાગ્યશાળી
વિદ્યા=ઇલમ; ભણતર; હુન્નર

સાર—નઠારી સોબતથી તેની નઠારી અસર આપણાપર થાય છે માટે નઠારા માણસની સોબત કરવી નહિ પણ સારા માણસની કરવી.

પાઠ ૬.

રખડેલ=રખડતો
ખાતાં પીતાં હતાં=પૈસે ટકે સુખી હતાં
વયે=ઉમરે
પાર રહ્યોજ નહિ=ઘણોજ રયો
વધાઇ=વધામણી; ખૂશ ખબર
ઓવારણાં=દુખડાં
ફોઇ પગલું=ફોઇના તરફથી જે પગલું બાંધવામાં આવે છે તે
ભેટ=ઇનામ
લાડીલો=લાડમાં ઉછરેલા લાડકવાયો
કુટેવ=નઠારી ટેવ
પોળ=મોટી ખડકી
અટકચાળાં=અડપલાં;
ઇલાજ=ઉપાય
વંઠી જશે=બગડી જશે
સીધું ચાલવું=તોફાન મસ્તી ન કરવી
બહાને=નામે
ચૌટું=જ્યાં ચાર રસ્તા ભેગા થતા હોય તેવો બજાર
રઝળતો=રખડતો
ટોળું=જથો
મસ્તી=તોફાન
લોતાલાતી=લાતબાજી
લાત=પાછલો પગ મારવો તે
ઉતરી ગયો=સાંધામાંથી ખસી ગયો
ભેંકડો તાણતો હતો=મોટે સાદે રાગ કાઢી રડતો હતો
હાડવૈદ=ઉતરેલું હાડકું બરાબર બેસાડનાર વૈદ
લેપ=ખરડ
ઓસડ વેસડ=દવા ને તેના ઉપાય
વલે=દશા; ભુંડા હાલ
ખો=આદત; ટેવ
શિખામણ=ફાયદાની વાત; બોધ
સુધરી ગયો=કુટેવ છોડી દીધી

સાર—નિશાળનું નામ દઇ રસ્તામા રઝળવું નહિ, અને નઠારાની સોબત કરવી નહિ.

પાઠ ૭.

જક્કી=પોતાની મરજી પ્રમાણે ચાલનાર
વાછરડાં=ગાયના બચ્ચાં
લવારાં=બકરીનાં બચ્ચાં
પાડાં=ભેંસનાં બચ્ચાં

ગાડરાં=ઘેટાનાં બચ્ચાં
નીરતો=નાખતો
ખાંધે=ખભે
ઝોક=બકરાં ઘેટાં રાખવાનો વાડો
છાંયે=શીળે; છાંયડે
વાંસળી=વાંસની બનાવેલી વગાડવાની નળી
પાવો=પીસવો; સિસોટી
હુંફ=ગરમી; મદદ
જતન=રક્ષણ; સંભાળ
રબારી=ઢોર ચરાવનાર
ઊંચી ગઈ=ઊંડી ગઈ; દૂધ દેતી બંધ થઈ
જાળવતો=સાચવતો
લિઆય=જાણે
ધણી=માલીક
સાચવણ=સંભાળ
તકરાર=વઢવાડ; રકઝક
શિકારી=શિકાર કરનાર
અજાણ્યું=ઓળખાણ વગરનું
મોજ=મજા; આનંદ
અભાગીઉં=કમનસીબ

પાઠ ૮.

ગોંધતો=પૂરી મૂકતો
ચેન=સુખ; મજા
બંધીખાનું=કેદખાનું
ચાંદની=ચંદ્રનું અજવાળું
ખેલવું=રમવું
ઠરેલ=ડાહી
નાદાન=સમજણ વગરનું
સંભાળ=બરદાસ
સપડાઈ પડશે=હેરાન થશે; પકડાશે
જક=જીદ; હઠ
લાગ=દાવ; તક
સટકી ગયું=છાનુ માનું નાશી ગયું
ઠેકવા=કુદકા મારવા
પાદર=ગામના ઝાંપા બહારની જગા
વગડો=જંગલ
કોતર=ગુફા; બખોલ
કમોતે=વગર મોતે

સાર—માબાપ મહેતાજી વગેરે કોઈ સારી શિખામણ આપે તે મુજબ ચાલવું; હઠ કરવી નહિ.

પાઠ ૯.

રૂસાળ=રિસાઈ જાય તેવો
સહેજ સહેજમાં=જરા જરા વારમાં
રીસ=ગુસ્સો; મિજાજ
છેડો=પાર
ભાગ્યે=કદાચ
આડોશી પાડોશી=આસપાસ ઘરના રહેનાર
ભાઈભાંડું=સગાંવહાલાં
જમણ=જમવાનું
ચીસ=બીકથી બુમ પાડવી તે
ટેવ=આદત

નકામો=અમથો | વેદના=દુ:ખ | પસ્તાયો=દીલગીર થયો
ઢોંગ=ફેલ. | મુદ્દલ=બીલકુલ; જરાપણ | નડે છે=હેરાન કરે છે

સાર—જરા જરા વારમાં રિસાઇ જવું નહિ.

પાઠ ૧૦.	ધીરજ=સબુરી	ગઢ=કિલ્લો
જાળ=કરોળીઆનું પડ; જાળું; ફાંદો	નીરાધાર=નકકી	સાથી=સોબતી
	ખંત=ચેતક; કાળજી	વડો=સાથી
ફરીને ફરીને=વારંવાર	યત્ન=મહેનત.	વડો=મોટો
વિષે=બાબત	ચગડાઈ=છુંદાઇ; દબાઇ	સરદાર=ઉપરી
વણુ=વગર	તળે=નીચે	ઘૂમી રહ્યો=આમથી તેમ ફરી રહ્યો
તૂટેલે=તૂટી ગએલે	મોત=મરણ	
તાંતણે=તારે	તજી=છોડી	દાવ=લાગ
મહેનત શરૂ કરી=મહેનત કરવા માંડી	અનંત=ઘણોજ	પેંતર=ડગલાં; પગલાં
	લાભ=ફાયદો	નજર ફેંકી=જોઇ
માટ=માટે	પામે=મેળવે	પૂર જોસથી=ઘણા જોરથી
ફાવ્યો=પાર પડયો	**પાઠ ૧૧.**	
ઘાટ=ઉપાય; રીત	ચકભિલ્લુ=એક જાતની રમત છે.	ભૂલથાપ=ભૂલાવો
ભીડયો=હોંસથી મંડયો રહ્યો		શાબાશ=ધન્ય
	કચ્છ=કાછડો	દાવ=રમતનો વારો

સાર—શરીરની સાથે મન કેળવાય એવી રમતો રમવી.

પાઠ ૧૨.	ડગલું=પગલું	વચન=બોલ
દૃઢ મનવાળો=પાકા વિચારવાળો.	રંગ જામ્યો=મજા આવી	ખાતરી=ભરોસો
	પછી તો ધુળ=પછી કંઈ મજા પડવાની નથી.	સુનું=વસ્તી વગરનું
ગેડીદંડા=દડો અને તેને ફેંકવાની લાકડી		મોં ફેરવી=મોં ચડાવી
		પીડા=પંચાત; દુ:ખ

મન ડગવા દીધું નહિ=મરજી મુજબ કર્યું નહિ

કુટુંબ=વંશ; ઓલાદ

છંછેડે=હરકત કરે

ભપકાદાર=રોપવાળા

દુભવો=મન દુઃખી કરો

પાઠ ૧૩.

મધમાખી=મધ બનાવનારી માખી

પીઠ=વાંસો

ઘાટ=શરીરનો આકાર

સોહામણી=શોભિતી

નુકસાન=બગાડ

સ્વાદે=લહેજતથી

નવાઇ=અચરજ

સાર—કોઈનું ભલું કરીએ તો આપણું ભલું થાય અને કોઇનું બુરૂં કરીએ તો આપણું બુરૂં થાય.

પાઠ ૧૪.

મોસાળ=માના બાપનું ઘર

આંખ ટાઢી થઈ=સં-

તોષ થયો

અંગેઠી=પોંક પાડવાની ધુણી

ઉલટભેટ=હોંસથી

વાંક=ગુનો; તકસીર

સાજું=આખું

ઉતાવળ=ઝડપ

ઠેસ=ઠોકર

સાર—૧) કોઈ પણ કામ ઉતાવળથી કરવું નહિ ૨) જેવું આપણું સમજવું, તેવુંજ સામાનું સમજવું.

પાઠ ૧૫.

તકતો=આરસો

ઝુટ=એકદમ ઝડપ મારી લઇ લેવું તે

સરી પડયો=લપસી ગયો

બરડ=ઝટ ભાગી જાય એવો

પછાડીએ=અફાળીએ

ખેંચતાણ=ખેંચાખેંચી

કાયર=હેરાન

પજવે=દુઃખ દે

ફુટી બદામ=ખોટી બદામ; ઘણીજ નજીવી કિંમત

સહીઅરો=બેનપણીઓ

કટ્ટા=એક બીજાની સાથે બોલવું કે રમવું નહિ તે

કવિતા અર્થ

આપણ=આપણે

શોક=દીલગીર

લાજ=આબરૂ

ઘટે=ઓછી થાય

નિંદે=ખોટું ખોટું બોલે

બળવંતા=જોરાવર

લેશ=જરાપણ

કલેશ=કંકાસ

કોપ=કોધ

પાઠ ૧૬.

રામચંદ્રજી=અયોધ્યામાં એ નામના રાજા થઇ ગયા તે. (લોકો એમને પરમેશ્વરનો અવતાર માને છે)

પૃચ્છા=મરજી
ગભરાટ=ગભરામણ
છેવટે=આખરે
ફેરવવા=બદલવા
ફાંફાં=ખોટી મહેનત
ગણકાર્યું=માન્યું
ડૂસકાં=રડતાં રડતાં આચકા ખાવા તે
રોણું=રડવાનું તોફાન
ખીજવાયા=ગુસ્સે થયા
ગોદ=ખોળો
ઝોડઝપટ=નજર
ધંતરમંતરવાળો=પીછી ફેરવી કે મંત્ર ભણી સારૂં કરનાર
જંત્ર=માદળીઆમાં ઘાલવાનો મંત્રનો કાગળ
માદળીયું=તાવીજ
ધીરા=ધીરજવાળા
છાંના=મુંગો
પ્રધાન=વજીર
દર્પણ=આરસી
દશરથ=રામચંદ્રજીના બાપ
મહારાજા=મોટા રાજા
શ્રી=સારા; શોભાયમાન

સાર—અક્કલ વાપરી યુક્તિથી કામ કરવું.

પાઠ ૧૭

વગર વિચાર્યું=વિચાર વગરનું
જોડું=ધણી ધણિઆણી
કચરો=પુંજો=કચરો વગેરે
પરવારી=નવરી થઇ
કથા=ઇશ્વર સંબંધી વાત
મળતું=પેદાશ થતી
ગુજરાન=ગુજારો
છોકરાંછૈયાં=છોકરા છોકરી
પેટે=પોતાને
ઓછું આવતું=દીલગીર થતી
પાપ=ખોટાં કામ
આધાર=ભરોસો
સારૂં=ભલું; કલ્યાણ
આંગણું=આપણા આગળની જગો
તરફડતું=તરફડીઆં મારતું
દયા=રહેમ
ઉછેરીને=મોટું કરીને
લોહિઆળું=લોહીવાળું
ગુસ્સો=રીસ
બેડું=ગાગર ને ઘડો
ભણી=તરફ; બાજુ
ભાંગીતૂટી=સમજાય નહિ તેવી
બોલી=બોલ
મૂર્ખ બેવકુફ
અભાગણી=કમનસીબ
પુત્ર=છોકરો
જીવ=પ્રાણ
વળે=કામ આવે
જાન=જીવ

પાઠ ૧૮

સંદેશો=ખબર
ખોડંગતો=લંગડાતો
મદદ=આશરો
હુંફાળું=ગરમ
પરાળ=ભાતનું ઘાસ
છાપું=ચાલતા વખતની ખબરનો છાપેલો કાગળ
છાપખાનાવાળા=છાપખાનાનો માલીક
ગોઠવણ=બંદોબસ્ત
ગાર્ડ=સંભાળ રાખનાર
સરનામું=ઠેકાણું
સ્ટેશન=આગગાડી ઉભી રાખવાનું મુકરર ઠેકાણું
ખડખડાટ=અવાજ
ઘસોટી=ઘસવો
ડરતો=બીતો
પંપાળી=હાથ ફેરવી
ડર=બીક
નજીક=પાસે; સોડે
ઠરાવ=કરાર; થએલી વાત
ઝપાટાબંધ=દોડતો
ખબરદાર=હોશિયાર
આઠ કલાકમાં ૧૫ મિનિટ બાકી=૭॥ વાગે

સાર—૧) દુઃખી પ્રાણીપર દયા રાખવી. ૨) જનાવરોને કેળવવાથી તેઓ માણસ જેવું કામ કરી શકે છે.

પાઠ ૧૯.

રીતસર=નિયમસર
વારો=દાવ; વખત
તોફાની=મસ્તીખોર
ખસેડી=આઘો કરી
માથું મારી=હિંમત કરી
કોણી=હાથને વાળવાનો વચલો સાંધો
ઢીમણું=ઢીમું
છાતીવાળો=હિંમતવાન
ધરાયો=તરપત થયો
હડસેલી=ધક્કો મારી
વેગળા=આઘા; દૂર
બઝાડી=વળગાડી
પેટભરી=જોઇએ તેટલા

સાર—૧) ગરીબ માણસને મદદ કરવી. ૨) ઇશ્વરે આપણને બળ આપ્યું હોય તો તે ગરીબ માણસને મદદ કરવામાં વાપરવું.

પાઠ ૨૦.

ખલીફા=વારસ થનાર
પાદશાહ=મુસલમાન રાજા
દરબાર=રાજકચેરી
દેખાવડો=રૂપાળો
સુબો=સુબેદાર
નીમણુક=ગોઠવણ
હુકમ=આજ્ઞા
ખાસ=જુદો; ખાનગી
શાહજાદો=પાદશાહનો દીકરો
શાહજાદી=પાદશાહની દીકરી
ચીતરામણ=ચિત્ર

તહેનાતમાં=ખીજમતમાં; હજુરમાં
છોકરવાદી=નાદાની
કારણ=સબબ; મતલબ
નામદાર=પ્રખ્યાત; નામીચો
ફરમાવશો=હુકમ કરશો
સમજુતી=સમજણ
મોંએ ચડેલો=વધારે ઓળખાણને લીધે મરજીમાં આવે તેમ બોલનાર
અરજ=વિનંતી
ફરજંદો=બચ્ચાં; છોકરાં
લાડ=વહાલ
અલ્લા=ખુદા; પરમેશ્વર
ગુનો=વાંક; તકસીર
માફ=ક્ષમા
દીલ=મન
દીલગીરી=નાખુશી
ઓદ્દો=હકુમત
નીમ્યો=નીમણુક કરી
કઠણ હૈયાનો=દયા વગરનો
રદ કરવું=ફેરવી નાંખવું
આરબ=અરબસ્તાનનો રહેવાસી

સાર—માણસની રીતભાત ઉપરથી તેના ગુણની પરીક્ષા થાય છે.

પાઠ ૨૧

આંધળો=જેને બે આંખે દેખાય નહિ તે
લંગડો=લુલો
ટેકાઢળીઆ=ખાડા ટેકરા
માળા=પક્ષીનાં ઘર
આસપાસ=આજુબાજુ
કોહલાં=ફાડી ખાનારા જાનવર
વાઘ=ફાડી ખાનારૂં ચટાપટાવાળું જાનવર
વરૂ=કુતરા જેવું ફાડી ખાનારૂં જનાવર
ખોંખારો=અવાજ
આડે=અવળે
દુવા=આશિષ; આશિર્વાદ
ધોરી=મોટો; સરિયામ

સાર—એક બીજાને મદદ કરવી

પાઠ ૨૨.

પડછાયો=ઓળો
ભાગોળ=દરવાજો; દરવાજા પાસેનો બજાર
ભાગ=હિસ્સો
પાર=કિનારો
નદી=મોટા પાણીનો રેલો પર્વત અથવા સરોવરમાંથી નીકળી ઢળતી જમીનમાં થઈ બીજી નદી કે સમુદ્રને મળે છે તે
કુદકો=છલંગ; ફલંગ
પૂલ=નદીપરથી જવાને બાંધેલો રસ્તો
થાક=વિસામો, આરામ
અદેખો=બીજાનું સારૂં જોઈ બળે એવો

લોભી=લાલચું
તરાપ=કુદકો; છલંગ
ખોળ=શોધ; તપાસ
પડાવી=ખુંચવી; છીનવી
દાનત બગાડી=પડાવી લેવાની ઈચ્છા કરી
ગુમાવ્યું=ખોયું
તાકે=ધારે; વિચારે

સાર—લોભ કરવો નહિ.

પાઠ ૨૩.

ખરીદ કર્યું=વેચાતું લીધું
સંદેહ=વહેમ, શક
હડખવા=કુતરા કોહલાં વગેરેનો એક જાતનો રોગ થાય છે તે
દરકાર=પરવા
ઠાવકું=ડાહ્યું
બચકું=ડાપું
ખામી=કસુર
છુટું મુકી દીધું=છોડી દીધું
અભડાયો=અડકાયો
ભરોસો=વિશ્વાસ

સાર—આપણી આંખે ખરૂં દેખાયાં છતાં બીજા પર ભરોસો રાખી ચાલવું નહિ

પાઠ ૨૪.

લખોટો=મંજો
છાનોમાનો=ચુપચુપ
બગાડયું=ખરાબ કર્યું
વિના=વગર
સજા=શિક્ષા
ભુલીશ=વીસરીશ
ચોરી=છાની રીતે બીજાની વસ્તુ લઈ લેવી તે
ચોર=છાની રીતે બીજાની વસ્તુ લેનાર

સાર—ચોરી કરવી નહિ.

પાઠ ૨૫.

કવિતાનો અર્થ.

ભાયડો=મરદ
શાણો=ડાહ્યો
બહાદુર=જોરાવર
ઘાવ=ઘા
ભાળે=જુએ
નીર=પાણી; જળ
તાંહી=ત્યાં
નિહાળ્યું=જોયું
માંહી=અંદર; માં
ડર્યો=બીધો
ઝૂલતાં ને સમાતા=પાણીમાં આમ તેમ ડોલ્યાં કરતાં અને તેની અંદર સમાઈ જતાં
સાદ=અવાજ

ભલાં=દયાળુ
દેવી માતા=દેવી
વદે=બોલે
માથું હલાવી=ડોકું ધુણાવી; ના કહી.
સંપત=દોલત
મહેર=મહેરબાની; દયા
જગનાથ=જગનો ધણી પરમેશ્વર

પાઠ ૨૬.

ભરપૂર=ભરેલો
પૈસે ટકે ખાલી=ગરીબ પૈસા વગરનો
હાલત=દશા
ખુટી ગયું=ઓછું થયું
ખુબસુરત=દેખાવડો
હેત=પ્યાર
દેશાવર=પરદેશ
કપરા=અઘરા; સખત
લાચાર=નાચાર
મુલ=કિંમત
મુકામે=ઘેર
હૈયું ભરાઈ આવ્યું=રડવું આવ્યું
પંપાળતા=હાથ ફેરવતા
બરદાસ=ચાકરી
પરવડે=બોજે; પાલવે

સાર—દરેક માણસે પોતાના પાળેલાં પ્રાણીપર ઘણોજ પ્યાર રાખવો અને જરાપણ દુઃખ દેવું નહિ.

પાઠ ૨૭.

ઝરો=પાણીનો વહેળો
ભરાવ=દેખાવ
આંખ=નજર
નારાજ=નાખુશ
બબડવું=હોઠ હલાવી મનમાં બોલવું.
લજવ્યું=શરમાવ્યું
શરીર=ડીલ
લલકારવું=લલકારથી બોલવું
ચમકી=ચોંકી
પારધી=શિકારી
છેડો=પૂંઠ
વટાવી=ઓળંગી
વખોડવું=ધિક્કારવું
મોહી પડયું હતું=રાજી થયું હતું.
ફસાવી દીધું=દુઃખમાં નાંખ્યું

સાર—કોઇ પણ ચીજને વગર વિચારે વખોડવી કે વખાણવી નહિ.

પાઠ ૨૮.

શહેર=જેમાં છોબંધ ને હારબંધ ઘરો હોય અને સારાં સારાં બજાર હોય તે.
બચકાં=ડાફાં
જરદી=પીળી
પાસ=અસર
આંગણે=બારણે
કોઢ=પેઢી; લુહાર જે જગોએ બેસી ઘાટ ઘડે તે જગા
ધગધગતા=ઘણાજ ઉના
નકલ=બીજાનું જોઇને કરવું તે.

સાર—કોઈની નકલ કરવી નહિ.

પાઠ ૨૯.

વરો=જમણવાર; ન્યાત
ઘી=તાવેલું માંખણ
પીયર=બૈરીના બાપનું ઘર.
મણ=૪૦ શેર
ટાંકણે=ટાણે; અવસરે

મેળાપ=મુલાકાત
ચડભડી=લડી
રડયું ખડયું=જવલ્લે
લેખવે=ગણે
મોંઘે ભાવે=ઘણી કિંમતથી

ખપ=જરૂર
રંક=ગરીબ
ભારેખમ=ભારબોજવાળા
માન=આબરૂ; ઈજ્જત

સાર—ભારેખમ થઈ ખુણે બેસી રહીએ. તે કરતાં બહાર પડી બધાના ઉપયોગમાં આવવું સારૂં છે, એમ કરવાથી વગર માગે માન મળે છે.

પાઠ ૩૦.

કુંવર=રાજાનો છોકરો
બાપકર્મી=બાપની કમાઈ ખાનાર
આપકર્મી=પોતાની કમાઈ ખાનાર
રાજપાટ=રાજગાદી
તીર્થ=પવીત્ર જગો
ભાભી=ભાઇની વહુ
વતન=જે જગામાં જન્મ થયો હોય તે
ઓચીંતુ=એકદમ

તરાપ=છલંગ
ડંકાવી=ડંકો મરાવી
સેના=લસ્કર
હિંમત=હામ
લૂણ=અનાજ
ફતેહ=જીત
પ્રાર્થના=પરમેશ્વરના કાલાવાલા
તડંગધુમ—ડંકો વગડતા તેમાંથી નીકળતો અવાજ
ડંકો=લડાઇનું વાજીત્ર. નોબત

નિશાન=ધજા; વાવટા
દુશ્મન=શત્રુ
ફોજ=લસ્કર
તક=દાવ
સરદારી=ઉપરીપણું
નાસભાગ=નાસાનાસ
કુંવરી=રાજાની છોકરી
બહાદૂરી=હોશિયારી
વરમાળ=વરને કન્યા જે માળા પહેરાવે છે તે

સાર—જાતે પેદા કરી ખાવાની ઇચ્છા રાખવી.

પાઠ ૩૧.

દેડકો=ચોપગું પ્રાણી તથા જમીનપર રહેનાર પ્રાણી
ઘાસચારો=ઘાસ વગેરે
તાજો થયો=ધરાયો
લહેર=સપાટો
તડુકતો તડુકતો=લહેકાતી ચાલ લાચતો
ખાબોચીઉં=પાણી ભરાયલો ખાડો
જીવ=પ્રાણ
ચઢાઉ=કોઇ વખાણ કરે તેમ ફુલે એવી
ફુલાવી=મોટું કરી
બેટા=દીકરા
બોલ=શબ્દ
મમત=જીદ; હઠ
ગજા=શક્તિ
ઉપરાંત=વધારે

સાર—ગજા ઉપરાંત કામ કરે તો મરે, નહિ તો માંદો થાય માટે ગજા ઉપરાંત કામ કરવું નહિ.

પાઠ ૩૨.

ભિખારી=ભીખ માંગનાર
તળાવડી=નાનું તળાવ
લપશી=ખસી; સરી
ધ્રુજતો=કાંપતો; થરથરતો.
ખાદી=એક જાતનું જાડું લુગડું; દોટી
વાત=લાગત
મલમલ=એક જાતનું ઝીણું કપડું
બક્કારો=પશીનો
સાહુકાર=રૂપીઆ ધીરવાનો ધંધો કરનાર
જેમ તેમ=ગમે તેમ
બેદરકાર=બેપરવા; ગરજ
રોગ=દરદ.
કસ=કેસ
જાતે=પોતે

સાર—કપડાં મેલાં પહેરવાં નહિ, એટલુંજ નહિ પણ તે ગમે તેમ પહેરવા નહિ.

પાઠ ૩૭.

બ્રાહ્મણ=હિંદુની ઉંચી જાત
ગણેલા=અનુભવ મેળવેલા
ધંધો રોજગાર=વેપાર વણજ
જડતો=સૂઝતો; માલમ પડતો
દેશાવર=પરદેશ
દોરીને=હાંકીને
પગલાં=પગના તળીઆંનો આકાર
અંગુઠીઆ=પગને અંગુઠે પહેરવાનું ઘરેણું
જોટવા=પગને અંગુઠે તથા તેની જોડેની આંગળીએ પહેરવાનું રૂપાનું ઘરેણું
વહેળો=નાની નદી

શેલો=શીલા; પત્થર
ધોબી=લુગડાં ધોવાનો ધંધો કરનાર
ધોબણ=ધોબીની બાયડી
રાજમારગ=મોટો રસ્તો
ઢુકડું=પાસે; નજીક
ખંતીલા=કાળજીવાળા
મેળવ્યા=પેદા કીધા

સાર—ધ્યાન રાખી જોવાની અને તે ઉપર વિચાર કરવાની ટેવ રાખવી

પાઠ ૩૪.

કવિતાના અર્થ

મહીમા=મોટાઇ
જગપતિ=પરમેશ્વર; જગત્તનો ધણી;
જગ=દુનિયા
રચી=બનાવી
રચના=બનાવટ; ગોઠવણ
નવરંગી=તરેહ તરેહના રંગના
તરુપાન=ઝાડનાં પાંદડાં
પા'ડ=પહાડ
કરાડ=કરાડા; ગુફા
સિંધુ=દરીઓ; સમુદ્ર
સરિતા=નદી
ઘાટ=પહાડ ઉપર ચઢવા ઉતરવાનો રસ્તો; ઓવારા
વાટ=રસ્તો
શીતળ=ઠંડો
સાર=સારી
ઝુલતાં=લટકતાં
મધુર=કાનને સારૂં લાગે એવું મીઠું
નાદ=અવાજ; સાદ
કળા=તેજ અજવાળું
રંગ=શોભા
મેદાન=ખુલ્લી લાંબી પહોળી જગા
તરતાં=પાણી ઉપર રહેતાં
આંખડી=આંખ
ચાવણું=ખાવાનું
સાથ=સાથે
કળા=હીકમત; યુક્તિ
કળી શકાય નહિ=સમજી શકાય નહિ.
સરજી=પેદા કરી
સરજનહાર=પેદા કરનાર; પરમેશ્વર.

પાઠ ૩૫.

કવિતાના અર્થ.

વિશાળ=મોટાં ડાળાં પાંદડાં ખૂબ ફેલાએલાં હોય એવો
છજેલ=છવાઇ
તંબુ=કપડાંનું ઘર
તાડ=સૌથી ઉંચું ઝાડ
પત્ર=પાંદડાં
વનસ્પતિ=ઝાડ; છોડ વેલા
ધરી=પહેરી
સ્હોય=શોભે
કોયલ=કાળા રંગનું મધુર રાગનું પક્ષી
કલ્લોલ=મજા
તીતર=તીણા રાગનું પક્ષી
વિશેષ=વધારે
બેસ=સરસ; સારી રીતે

કેસુડો=ખાખરના ફૂલનો રંગ
ઘોળીને=પાણી જેવો કરીને
ફુવારા=પાણી ઉંચું ઉડાડવા માટે બનાવેલો ઘાટ
નવરંગ=તરેહ તરેહના રંગ
અપાર=ઘણુંજ
મોર=આંબાના ફૂલ
કોર=બાજુ
ચાંદની=ચંદ્રમાનું અજવાળું

પાઠ ૩૬.

ટેકરો=નાનો ડુંગર
ઓળો=પડછાયો
પીઠ=વાંસો
પશ્ચિમ=આથમણી, સુરજ જે દિશામાં આથમે છે તે.
ઉત્તર દિશા=પૂર્વ દિશા તરફ મોં કરી ઉભા રહેતા જોણી તરફ ડાબો હાથ આવે તે
દક્ષિણ દિશા=પૂર્વ દિશા તરફ મોં કરી ઉભા રહીએ તો જમણા હાથ તરફ જે દિશા આવે તે
ધ્રુવ=ઉત્તર દિશામાં અકાશમાં જે તારો એકની એકજ જગાએ ઝીણો ઊગતો દેખાય છે તે

સવાલ—પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશા શી રીતે ઓળખવી? પડછાયો સુરજથી કઇ દિશામાં હોય? લાંબામાં લાંબો અને ટુંકામાં ટુંકો પડછાયો કયારે હોય? ઉત્તર દિશા શી રીતે જાણવી? દહાડે દિશાઓ શા શા ઉપરથી જાણી શકાય? રાત્રે દિશા શા ઉપરથી જાણી શકાય? સામસામી દિશાઓ ગણાવો.

પાઠ ૩૭.

બેસતું વરસ=કારતક સુદ ૧
દાંડી=પંખાની હાથમાં પકડવાની લાકડી
માપ=બરતર
મથાળે=ટોચે
ફુટ=બાર ઈંચ; અડધો ગજ
લંબાણ=લાંબાપણું
પહોળાઈ=પહોળાપણું
ઈંચ=તસુ; સવાસો જેટલી જગા
મધ્યમાં=વચમાં
પગથીઉં=નાની ઓસરી
ચોર=ચુવેરીઆ
કરા=ભીંત

સવાલ—નકશામાં ઉત્તર દિશા કયાં હોય છે? ઉત્તરની સામેની કઇ દિશા? પૂર્વ ને પશ્ચિમ દિશા શી રીતે ઓળખવી? નિશાળનો નકશો શી રીતે કાઢવો?

પાઠ ૩૮.

ઘોરી=સરિયામ
આગગાડી=વરાળથી ચાલતી ગાડી
નિશાન=એંધાણ
સમજ=સમજણ; ભાન
ખેતર=અનાજ, ઘાસ પાકે છે તે જગા
ગોચર=ગાયોને ચરવાની જમીન

સવાલ—રસ્તો બતાવવાને બેવડી લીટી શા માટે દોરવી? નદી કેણી તરફ વહે?

પાઠ ૩૯

વગડામાં=ઉજ્જડ જગામાં
પોપડો=ઢોરને ચરવાની જગા; ચરો; બીડ
આંબાવાડી=આંબનાં ઝાડ ઘણાં હોય એવી વાડી
નિચાણમાં=ઢળતી જગામાં
ઢાળ=ઢોળાવ
દહેરૂં=દેવળ
કાંઠે=કિનારે
ભાઠું=કાંઠાપરની ખેડવા લાયક જગા
વહેણ=રેલો
ચાલાક=ચંચળ
પાર=કાંઠો; કિનારો
પાળ=કોરણ
ડાંગર=ભાત
મસ=ઘણું
ઇશાન=ઉત્તર અને પૂર્વ દિશા વચ્ચેનો ખુણો
નજરે પડયા=દેખાયા
સુગમ=સહેલું

સવાલ—પવન કઇ દિશા તરફ વાતો હતો તે શા ઉપરથી કહ્યું? ટાઢો પવન લાગવાનું કારણ શું? તળાવ કોને કહેવું? નદીને કેટલા કાંઠા હોય અને તે ક્યા ક્યા? જમણો અને ડાબો કાંઠો શી રીતે જાણી શકાય? નદી શા શા કામમાં આવે? ખુણા કેટલા છે અને તે ક્યા ક્યા? કઇ કઇ દિશાઓની વચ્ચે ખુણા હોય નહિ?

પાઠ ૪૦.

વાળુ=રાતનું જમવાનું
ગચ્યું=ગોઠવ્યું
ચોરો=સરકારી ઉતારાનું મકાન
મુખી=ગામનો ઉપરી; ગામનો બંદોબસ્ત રાખનાર; પટેલ
ગંધ=ખરાબ વાસ
બંદોબસ્ત=ગોઠવણ
હવાલદાર=પટેલના તાબાનો ૪. ૫. રૂપીઆના પગારનો સિપાઇ
મામલતદાર=તાલુકાનો ઉપરી અમલદાર; પટેલ તલાટીનો ઉપરી
ભરણું=પટેલ તલાટીએ ખેડુત પાસેથી સરકારી

માગતા રૂપીઆ લઈ એકઠા કર્યા હોય તે
તલાટી=ગામની વસુલાત ઉઘરાવનાર
રાવણીઓ=વરતણીઓ
તાલુકો=ઘણાં ગામ મળીને થએલો તે
તાલુકે=મુખ્ય કચેરીએ
હુંડી=રૂપીઆ મળવાનો કાગળ; મનીઓર્ડર
માસ્તર સાહેબ=પોસ્ટ માસ્તર
ટપાલી=કાગળ વહેંચનાર
ગેરહાજર=હાજર નહિ તે
માંદો=બિમાર
દાક્તર=અંગ્રેજી દવા જાણનાર વૈદ

સવાલ—ચોરો એટલે શું ? મુખી, તલાટી, ટપાલી, પોસ્ટ માસ્તર એ દરેકનાં કામ સમજાવો.

પાઠ ૪૧.

સોનેરી=સોનાના રંગ જેવો: પીળો
અંગારા=સળગતા કોયલા
ચળકતો=ઝળકતો
દાતણપાણી=દાંત સાફ કરવા તથા મોઢું ધોવું તે
ધંધો=રોજગાર; વેપાર
ખેડુત=ખેતીનું કામ કરનાર
હળ=જમીન ખેડવાનું ઓજાર
ઝાડીને=ઝપટીને
ખોરાક=ખાવાની ચીજો
તાજી=તરતની
લહેર=સપાટા
જન=માણસ
નમતો=આથમતો
ઘોંઘાટ=અવાજ

સવાલ—સુરજ ઊગતા પહેલાં પૂર્વ દિશામાં વાદળ અને વાદળાંની કોરો કેવી જણાય છે ? અજવાળું શેમાંથી આવે છે ? સવાર થઇ શાથી જણાય ? સવારમાં માણસ, પશુ, પક્ષી શું શું કરે છે ? છોકરાઓએ પાઠ ક્યારે કરવો જોઇએ ? સાંજ પડી ક્યારે કહેવાય ? સુરજ ઊગતાં પહેલાં અને આથમ્યા પછી થોડું અજવાળું રહે છે તેને શું કહે છે ? (જ. ઝળઝળીઉં) સાંજના દેખાવની વાત કહો.

પાઠ ૪૨

વાતો=ફુંકાતો
જોરથી=ઝડપથી
ઠરી જાય છે=ઠંડી પડી જાય છે
ટિકિટ=આગગાડીમાં બેસવાની ચિઠ્ઠી
ગુંગળાઇ=મુંઝાઇ
ઝપાટો=સપાટો
તોફાન=પવનનું બહુ જોરથી વાવું તે
ઉથલી=ગબડી; ફેરવાઇ

મૂળમાંથી=જડમાંથી	ઘસડી=ખેંચી	અકળામણ=ગભરામણ
ભરવાડ=ઘેટાં બકરાં ચારનાર	ધાન્ય=અનાજ	વાદળાં=વરાળનો જથો
	વહાણો=મોટી હોડીઓ	

સવાલ—હવા ક્યાં ક્યાં હોય છે? બધેજ હવા છે એ સાબીત કરી બતાવો. હવાની જરૂર કોને કોને છે? હવા ન હોય તો શું થાય? પવન એટલે શું? હવા ને પવનમાં શો ફેર છે? પવનનું તોફાન ક્યારે થાય? પવનથી થતા ફાયદા ગેરફાયદા ગણાવો.

સાર—આપણે હવા વગર જીવી શકીએ નહિ, માટે દયાળુ પરમેશ્વરે તે બધે ઠેકાણે ભરી રાખી છે.

પાઠ ૪૩.	નિર્દય=દયા વગરનો	તળીઉં=નીચેનો ભાગ
કકડા=ટુકડા	કઠણ=સખત	જંતુ=ઝીણાં જીવડાં
દુ:ખ=પીડ મણા	ગાંગડો=ગઠ્ઠો	વેહ=છિદ્ર; કાણાં
ચુરો=ભુકો	ઝાંખો=ચળકાટ વગરનો	થર=પડ
કણ=રજકણ	કોલ=કેલ	ચાંચવો=જમીન ખોદવાનું ઓજાર; તીકમ
છુટા=જુદા	કહેણી=કહેતી	હકીકત=વાત
અક્ષરો=હરફો; દસ્તકો	જન્મ=પેદાસ	
પીગળતો=રસ થતો	દરીઓ=સાગર; સમુદ્ર	

સવાલ—ચાકનો કેમ સહેલાઇથી ભુકો થઇ શકે છે? ચાક પોચો છે તેથી શા શા ઉપયોગમાં આવે છે? ચાકને ભઠ્ઠીમાં નાખે તો શું બને? ચુનો શું કામમાં આવે? ચાક પાણીમાં ઓગળે કે નહિ? પાણીમાં ઓગળે એવા પદાર્થોના નામ દો. જે પદાર્થ પાણીમાં ઓગળી જાય તે કેવા પદાર્થ કહેવાય? જ. દ્રાવ્ય. ન ઓગળે તે કેવા કહેવાય? જ. અદ્રાવ્ય. ચાકમાં કયો ગુણ છે કે જેથી તે પાણી ચૂસે છે? જ, છિદ્રાળુ. બીજા કયા કયા પદાર્થો પાણી ચૂસે છે?

છિદ્રાળુ પદાર્થનાં નામ દો. ચાક દેવતામાં પીગળી જાય છે કે નહિ? દેવતામાં ન પીગળે એવા પદાર્થનાં નામ દો. ઓગળવું અને પીગળવું એમાં ફેર શું ? ચાકને ભોંયપર પછાડીએ તો શું થાય? ચાકમાં કયો ગુણ છે કે જેથી તેને પછાડવાથી ભાંગી જાય છે ? જ. બરડ. બરડ ગુણવાળી ચીજોનાં નામ દો. ચાક શી રીતે બને છે ? જે પદાર્થો જમીનમાંથી નીકળે તે કેવા પદાર્થો કહેવાય ? જ. ખનીજ. ખનીજ પદાર્થનાં નામ દો. ચાકનો ઉપયોગ કહો.

પાઠ ૪૪.

પતરા=ધાતુને ટીપીને અથવા રસ કરીને લાંબા ચોડા બનાવે છે તે
ગાળીને=રસ કરીને
કાતર=કાપવાનું ઓજાર
ચંચુ=શિરોઇ
નાળચાં=નળી
કથરોટ=મોટી થાળી
બાઝેલા=વળગેલા
ખાટી=ખટાશવાળી
ઝેરી=ઝેરવાળો
સિક્કા=ચલણી નાણું
ટંકશાળ=સિક્કા પાડવાની જગા

સવાલ—તાંબા પિત્તળનાં વાસણ બનાવનાર તથા વેચનારને શું કહે છે ? સુથાર, લુહાર, કુંભાર, શેના ઘાટ બનાવે છે ? તાંબું કયાંથી નીકળે ? એ કેવો પદાર્થ કહેવાય ? તબાના ગુણ કહો. તાંબાનાં કયા કયા વાસણો બને છે ? તમારા ઘરમાં તાંબાનાં જે જે વાસણ હોય તે ગણાવો. તાંબાના કાટને શું કહે છે ? તેનો રંગ કેવો હોય છે ? તે ખાવામાં આવે તો શું થાય ? તાંબા પર કાટ શી શી રીતે ચડે છે ? તાંબાનાં વાસણ પર કાટ ન ચઢે માટે શું કરે છે ? કલાઇનો રંગ કેવા હોય છે ? તાંબાના કયા કયા સિક્કા બને છે ? ટંકશાળ એટલે શું ? તાંબાનો ઉપયોગ કઈ કઈ ધાતુ બનાવવામાં થાય છે ?

પાઠ ૪૫

ખાણ=જમીનમાંથી ધાતુ વગેરે કાઢવા માટે ખોદેલો ખાડો
ઇનામ=ખુશ થઇ આપવું તે

મેળવણી=સેગ	તાસકો=ઢાંકણા	કલાઇ=ઝાંખા સફેદ રંગની ધાતુ
ઓગળીને=રસ થઇને	પવાલી=લાંબું પાપ	માંજેલાં=ઘસીને સાફ કરેલાં
મજાગરાં=બડવાં; જેના વડે બારણું ઉઘડે દેવાય તે	શિરોઇ=સાંકડા મોઢાનું વાસણ	સસ્તું=સોંઘું
	કાટ=કાટ	

સવાલ—ધાતુમાં કયા કયા ગુણ હોય છે? ધાતુઓ ક્યાંથી નીકળે છે? ધાતુ એ કેવો પદાર્થ કહેવાય? પિત્તળ શીરીતે બનાવે? પિત્તળનો રંગ કેવો હોય છે? જસતનો રંગ કેવો હોય છે? તાંબુ ને પિત્તળ એમાં કઠણ કોણ? શા માટે પિત્તળ વધારે કઠણ? પિત્તળનું શું શું બને છે? તમારા ઘરમાં પિત્તળનાં વાસણ હોય તેનાં નામ દો. પિત્તળ ઉપર કાટ ચઢે છે કે નહિ? પિત્તળનાં વાસણને કલાઇ કરાવવાનું કારણ શું? તાંબું અને પિત્તળ એમાં જલદી કોણ કટાય? ઝાંખું કયું વહેલું પડે? તાંબું અને પિત્તળ એમાં સસ્તું કયું? પિત્તળ સસ્તું શા માટે? તાંબા અને પિત્તળનો શેરનો ભાવ શું હશે?

પાઠ ૪૬.

ઘાસનું બજાર=ઘાસની પીઠ	ઝીંઝવો=એક જાતનું ઘાસ	દરો=એક જાતનું ઘાસ; ધરો
સરો=પોપડા; ઘાસ ઊગવાની જગા; બીડ	ચરાઉ=ચરનાર	જડ=મૂળ
કુમળું=નરમ	ગંજી=ઘાસના ઢગલા	ફરી ફરીને=વારે વારે
છાપરામાં=ઢાંકવામાં	ગડાં=ગાંઠ	ઉપલાણે=ઉપરનાભાગમાં
વાળીને=વાળ કઇને	સુગંધ=સારી વાસ	વાટ=રસ્તો
મુળિઆં=મૂળ	મોથ=સુગંધીદાર ઘાસ	ચમરી—છોડ ઉપરની પાંખડી
ધાર=અણી	ખુજલી=ખજવાળ આવી ફોલ્લા થાય તે	સુંવાળી=લીસી
દાભ=દરભ	ફુલેલ=માથામાં ઘાલવાનું તેલ	વાસ=સોડમ
	અત્તર=સુગંધીદાર વસ્તુનો કસ	

સુપડા=ઝાડકવાને વાંસની ચીપ કે ધાસનું બનાવેલું ઓજાર	સાદડી=ચટાઇ પડા=ઝુડી કુટીને=છુંદીને	મૂંજ=સરકટની પાંદડીને પલાળી કુટેલી તે ખાટલા=ઢોળીઆ

સવાલ—જે ખેતરમાં દાભ ઊગે તે ખેતર શા કારણથી નકામું થઈ જાય છે? દાભના મુળીઆં કેવાં હોય? એની પાંદડીની કોર કેવી હોય છે? કુમળું દાભ શું કામમાં આવે છે? પાકટ થયા પછી શું કામમાં આવે છે? દાભ શું કામમાં આવે છે? ઝીંઝવો શું કામમાં આવે છે ને ક્યાં ઊગે છે? એનાં મુળીઆ પર શું થાય છે? એની ગડીને શું કહે છે? મોથ શા શા કામમાં આવે છે? ઝીણી ઝીણી સોય જેવી પાંદડીવાળું જાળ જેવું કયું ઘાસ થાય છે? દરો કાઢી નાખવા છતાં ફરીથી કેમ ઊગી નીકળે છે? સરકટ ક્યાં થાય? સરકટ જનાવરના ખાધામાં આવે છે કે નહિ? નહિ આવવાનું કારણ શું? સરકટની સળી સુકાયા પછી શા શા કામમાં આવે છે? એની પાંદડીને કુટીને પલાળે છે તેને શું કહે છે? મૂંજ શું કામમાં આવે છે? કયા કયા ઘાસ ખાટલા ભરવાના કામમાં આવે છે?

પાઠ ૪૭.	વગેરે કોહી ગએલો કચરો	ઢેબરા=મીઠું મરચું નાખી જુવાર બાજરીના કરેલા રોટલા
વાવવા=રોપવા	પૂરીને=નાખીને	ખસલી=એક જાતનું ઘાસ
પરાળ=ભાતનું ઘાસ	ભીલ=વગડામાં રહેનાર જાત	કડબ=જુવારનો સુકો સાંઠો
ગાંઠ=ગડી (વગરની	નાગલી=બાવટો	રાતડીઓ=રાતી જુવાર
સળંગ=આખી; સાંધા પર=પેરીઉં	સામો=એક જાતના ઘાસનું બી	બીડ=ઘાસ ઊગવાની જમીન; ચરો
ગુચ્છો=ગુચળું; જથો	થેક=ચીઢા કે ડુંગરાની મળની ગાંઠો	
નજર કરો=ધ્યાન આપો		
બી=બીયાં		
ખાતર=ઘાસ છાણ		

સવાલ—બાજરી, જુવાર, અને ડાંગરના છોડનો ઘાસની સાથે મુકાબલો કરો. આપણે અનાજ ખાઇએ છીએ તે શું છે? ઘાસનું બી નાનું અને અનાજનું મોટું હોવાનું કારણ શું? મહીકાંઠો ક્યાં આવ્યો? મહીકાંઠાના ભીલ લોકો કયું કયું અનાજ ખાય છે?

પાઠ ૪૮.

સખત=બહુ
એક સામટું=સાથે લાગુ
ભાણ=સુરજ
દાણા=જુવાર અડદ વગેરે
કોઢ=ઢોર બાંધવાની જગો
નીરૂં છું=નાખું છું
છાશ=દહીંમાં પાણી નાખી વલોવી બનાવે છે તે
કૌવત=જોર
ચવડું=હળના નીચેના ભાગમાં કોશની સાથે અણીવાળું લાકડું હોય છે તે
આળસુ=સુસ્ત
સેડ=હળમાંનો વચમાંનો લાંબો સોટો
ચાસ=ખેતરમાં હળે કરી પાડેલા આડા ઉભા લિસોટા
હળપુણી=હળમાં લોઢાની કોશ હોય છે તે
ધુસરી=બળદની ખાંધે રહે છે તે લાકડું
છેડો=હળને છેડે પકડવાને ખીલી જેવું હોય છે તે; હલેડી

કવિતાના અર્થ

તાત=બાપ
નીપજાવે=પકવે
અન્ન=અનાજ
ધરે=પહેરે
સહે=ખમે; વેઠે
લહે=જબરો
ઉત્તમ=સારી
પર=પારકા
ઉપકારી=આભારી
દીએ=આપે
શીખ=શિખામણ
ખંત=કાળજી

જગતનો તાત ગણાય એટલે જેવી રીતે બાપ છોકરાનું પોષણ કરે છે તેવીજ રીતે ખેડુત ધાન્ય ઉપજાવી આખા જગતનું પોષણ કરે છે માટે. ખેતીને ઉત્તમ કહેવાનું કારણ એ કે એ ધંધો સ્વતંત્ર છે. અનાજ જેવી જીવવાની જરૂરની ઘણી કામની વસ્તુ તે નીપજાવે છે માટે.

હળની હકીકત—હળના મુખ્ય બે ભાગ છે. હળના પાછલા ભાગને તુંગું અને આગલા ભાગને સેડ કહે છે. સેડની લંબાઇ ૧૦ ફુટ અને તુંગાની લંબાઈ ૪ ફુટ હોય છે. તુંગું વચમાંથી જાડું નીચેથી અણીદાર અને ઉપરથી પાતળું હોય છે. જાડા ભાગમાં સેડ ને છેડો ઘાલે છે, તુંગામાં હળપુણી, ચવડું અને કસવાળો હોય છે. હળપુણી લોઢાની

હોય છે, ને તે નીચેને છેડે ચવડાની ઉપર રહે છે. ચવડું પણ અણી-દાર ને ત્રણ પાસાવાળું હોય છે. સેડને બીજે છેડે ખીલો હોય છે તેને સગન (સંબંધીઓ) કહે છે, તેને ધુસરૂં બાંધે છે. ધુસરૂં બળદની ખાંધ પર મૂકે છે; ધુસરૂં બળદની ખાંધેથી ખસી ન જાય માટે ધુસરાને બંને છેડે લાકડાની સમાલ હોય છે તે બળદની ડોકે જોતરથી બાંધે છે. હળપુણી છેડેથી અણીદાર હોય છે તેનાથી જમીન ખેડાય છે હળપુણી જલદી ઘસાઇ કે ભાગી ન જાય માટે લોઢાની કરે છે. તુગાનાં ઉપરના ભાગમાં મુઠ્ઠીમાં આવે એવો લાકડાનો ગોળ કકડો એ સાડેલો હોય તેને છડો કહે છે. હળ હાંકતી વખત ખેડુત છડાપર ભાર દે છે તેથી હળપુણી ભોંયમાં ઉતરે છે, એથી જમીન ખોદાઇને પોચી થાય છે ને ચાસ પડે છે.

સવાલ—હળનું ડ્રોઇંગ પાડી તેના દરેક ભાગ પર નામ લખો. હળના દરેક ભાગનો ઉપયોગ સમજાવો.

પાઠ ૪૯.	ધરૂ=કુમળા છોડ	ભરડીને=ભચરડીને
પાળ=કોરણ	ઝીલવો=ખમવો	છોડાં=ફોતરાં

સવાલ—ડાંગર શી રીતે વાવે છે? ધરૂ એટલે શું? ડાંગર ક્યારડામાં શા માટે રોપે? ડાંગરનાં છોડ પાકે ત્યારે કેવા રંગના થાય છે? ડાંગર પાક્યા પછી શું શું કરે ત્યારે ચોખા થાય?

પાઠ ૫૦.	વેંત=બિલ્લસ	ડુક્કર=ભુંડ
કોલુ=શેરડીનો રસ કાઢવાનો સાંચો	આંખ=કળી	શિઆળવાં=શિઆળ
	પીત=પાણીથી થતું જે કરસણ શાક વગેરે	સંભાળ=તપાસ
પડછા=પાંતરા; ચમરી		પીકટ=પાકી
રસ=કસ	તરકારી=શાક	તાવડો=મોટો પેણો
પેર=ગંદેરી	માસ=મહીના	છારી=પડ

સવાલ—શેરડી શી રીતે રોપે છે? શેરડીની આંખ બતાવો

કોલુ એટલે શું? કોલુ શાનું બનાવે છે? શેરડીમાંથી રસ શી રીતે કાઢે છે? રસનો ગોળ શી રીતે બનાવે છે?

પાઠ ૫૧.

રસોઇ=રાંધવાનું કામ
તકરાર=વઢવાડ; રકઝક
વઢવા=લઢવા
ધીમા=શાંત

ઉજળો=સફેદ
ભાવ=હોંસ
સારાં=સાજાં
લોટ=આટો
કણક=લોટમાં પાણી નાખી લોંદા જેવું કરે છે તે

જોર=શક્તિ
નકામો=ફોકટ
હિસાબ=ગણતરી
ઉપયોગ=જરૂર
પૈસાદાર=પૈસાવાળો

સવાલ—માંદા અને દાંત વગરના માણસને કયો ખોરાક વધારે ઉપયોગી? તેનું કારણ શું? ભાત શી રીતે બનાવે છે? રોટલી શેની બનાવે છે? ઘઉંની રોટલી શી રીતે બનાવે છે? ગરીબ માણસો ઘઉં કેમ ખાતાં નથી?

પાઠ ૫૨

મધપુડો=મધમાખીએ બનાવેલો પુડો
લટકતો=ટિંગાતો
વાઘરી=શિકારી
કામળો=ઊનનું લુગડું
ધુણી=ધુમાતો દેવતા સળગતા છાણા વગેરે
ઘરબાર વગરના=રખડતા
પારકો=પરાયો; બીજાનો
ચીજ=વસ્તુ

ઇચ્છા=મરજી
નર=પુરુષ
છ ખુણાવાળા=છ ખુણાના આકારના
જન્મ=જિંદગાની
રક્ષણ=બચાવ
ડંખ=ચટકો
પેસવા=દાખલ થવા
દયા=રહેમ

કવિતાના અર્થ

હુન્નર=કસબ; કારીગીરી

નિશાળ=ઠેકાણું
મનોહર=મોહ પમાડનાર
રચે=બનાવે
તત્કાળ=તરત
ચૂસી=સોષી
સરે=થાય
ગુણ=ફાયદો; લાભ
તમામ=બધું
તજે=છોડી દે
ઉદ્યોગી=મહેનતુ
પંકાય=વખણાય

સવાલ—મધપુડો કોણ બાંધે છે? અને તે ક્યાં ક્યાં બાંધે છે? મધ ક્યાંથી લાવે છે? મીણ શેમાંથી બનાવે છે? મધપુડામાં કેટલી જાતની માખીઓ હોય છે અને તે કઇ કઈ? રાણીનું કામ શું છે? મધ

પુડાનાં ખાનાં કેટલા ખુણાવાળા હોય છે? ખાનાં કેટલી જાતના હોય છે? ઇંડા ક્યાં ખાનામાં મૂકે છે અને તે કોણ મૂકે છે? મોટા ખાનામાં ક્યાં ઈંડાં મૂકવામાં આવે છે? રાણી અને કામ કરનારી માખીમાં શો ફેર હોય છે? કામ કરનારી માખીઓ શું શું કામ કરે છે? નર અને માખીમાં શો ફેર હોય છે? નરને મારી નાખવાનું કારણ શું? મધ અને મીણનો ઉપયોગ કહો. મધમાખી પરથી આપણે શું શિખામણ લેવી?

પાઠ ૫૩.	નબળું=કમજોર	બીકણ=બીએ એવો
શેખ=મુસલમાનની એક જાત	જોડાએલાં=સંધાએલાં	ધસીને દોડે છે=હુમલો કરે છે
	દાઢ=એવડાં દાંત	
બતક=પાણીવાળી જગામાં રહેનારૂં પક્ષી	અણીદાર=તીણા	માંજર=કલગી
	ગળી જાય છે=ઉતારી દે છે	દીપે છે=શોભે છે
પીછાં=પીંછ		
ચીકટ=ચિકાશ	જાળવે=સાચવે	ખોતરવાની=ખોદવાની
ભિંજાતું=પલળતું	ઢાંકી=છુપાવી	વહાણું વાય=સવાર થાય

સવાલ—બતક કેવી જગામાં રહે છે? બતકનું શરીર કેમ ભિંજાતું નથી? બતક શું ખાય છે? બતકની ચાંચ કેવી હોય છે? બતકને પાંખ છે ત્યારે કેમ ઉડી શકતી નથી? બતકને કેટલા પગ હોય છે? દરેક પગે કેટલાં આંગળાં હોય અને ક્યાં હોય છે? આપણે પાણીપર ચાલી શકતા નથી અને બતક શા માટે ચાલી શકે છે? બતક ખોરાકના કકડા કેમ કરી શકતી નથી? મરઘા અને બતકની ચાંચમાં ફેર શું? મરઘા પાણીપર કેમ ચાલી શકતા નથી? મરઘી છે કે મરઘો તે શી રીતે ઓળખી શકાય? મરઘા શા માટે પાળતા હશે? મરઘા કોણ પાળે છે? મરઘો ક્યારે ક્યારે બોલે છે તે શું બોલેછે?

સાર—મરઘો બોલે છે તે પરથી સવાર ને બપોર સમજાય છે.

પાઠ ૫૪.

કાબરી=કાબર ચીતરી
રૂ=કપાસમાંથી કપાસીઆ કાઢી લીધા પછી જે રહે છે તે
તણખલાં=તરણાં
માળો=પક્ષીનું ઘર
ખુણેખોચરે=ખુણામાં
દરેક ફેરે=દરેક વખતે
ભુરા=આસમાની
ટપકાં=છાંટ
લગી=સુધી
રઝળીને=રખડીને
ફાયદો=ગુણ
વીણીવીણીને=શોધી શોધીને
ભો=બીક; ડર

સવાલ—ચકલીના શરીરના ભાગ ગણાવો. ચકલીની ચાંચ કેવી હોય છે? ચકલી કેવા કેવા રંગની હોય છે? ચકલીને એક એક પગે કેટલાં આંગળાં હોય અને તે કેવી રીતે હોય છે? ચકલી ક્યાં રહે છે? માળા શેના બનાવે છે? ચકલી વરસમાં કેટલીવાર ઈંડાં મૂકે છે? બચ્ચાંને ક્યાં સુધી ખવડાવે છે? ચકલી શું શું ખાય છે? ચકલી દરેક ફેરે કેટ કેટલાં ઈંડાં મૂકે છે? ઈંડાંનો રંગ કેવો હોય છે? ચકલી ખેડુતને શો ફાયદો કરે છે અને તે કેવી રીતે? ચકલીને કોની કોની બીક હોય છે? ચકલી ને ચકલો ઓળખવાની નિશાની શું?

પાઠ ૫૫.

દેખાવ=શોભા
ગરદન=ઓચી
કેશવાળી=ઘોડાની ગરદન પરના વાળ
નક્કર=સંગીન
સપાટ=સરખી
લગામ=દોર
તીણા=ધારવાળા
ચપટા=બેઠેલા
ભુસું=થુલું
દાણા=અનાજ
મજલ=મુસાફરી; અંતર
પાણીદાર=જોરવાળી; ઝડપથી દોડનાર
અરબી=અરબસ્તાની
નીમકહલાલ=ખાય તેનું ભલું કરનાર; ધણીનું ભલું ચાહનાર
ધણી=માલીક
પ્રીતિ=હેત; પ્યાર
શરત=હોડ; હારજીત
ટટ્ટી=કામડાની વાડ
કુદાવ=ફલંગ મરાવે
જીન=ચામડાનું પલાણ
સવારી કરે છે=બેસી મુસાફરી કરે છે.

સવાલ—ઘોડાની ગરદન પરના વાળને શું કહે છે? કેશવાળી કોને કોને હોય છે? ઘોડો સપાટ જમીનપર સપાટાબંધ દોડી શકવાનું કારણ શું? એના કાન કેવા હોય છે? લગામ ક્યાં ઘાલેછે?

કયા દાંત વડે ખોરાક કાપે અને કયા વડે ચાવે છે? ઘોડો શું શું ખાય છે? નાળ શા માટે જડાવે છે? ઘોડાનો રંગ કેવો હોય છે? ઘોડાની કઈ કઈ જાતો છે? ઘોડામાં કયા કયા ગુણ છે? ઘોડો શા શા ઉપયોગમાં આવે છે? ઘોડો કેટલા વરસ સુધી જીવી શકે છે?

શેઠ=સાહુકાર
નાળબંધ=નાળ જડનાર
ફેર=તફાવત
ઝૂમખો=જથો
ખોંખારો=હણહણે
ભુંકવું=ગધેડાનું બોલવું
અડીઅલ=અડી જાય એવું; જીદ્દી; હઠીલું
ઠોઠ=અક્કલ વગરનો
નવાઈ=અચરતી
મહેનતુ=મહેનત કરે એવું
ધીરજવાળું=દુઃખ ખમનાર
કહ્યાગરૂં=કહ્યા પ્રમાણે ચાલનાર
ટટ્ટુ=નાનો ઘોડો
ખચ્ચર=ગધેડી ને ઘોડાના સંગમથી પેદા થએલો તે
વાળ=નિમાળા

ઘોડો, ખચ્ચર અને ગધેડાનો મુકાબલો—ત્રણને બે આંખ, બે કાન, ડોકું, મોં, માથું, પીઠ, પુછડું, અને ચાર પગ હોય છે, ત્રણેનું મોં લાંબું હોય છે, ત્રણેના શરીરપર ટુંકા વાળ છે; પગને તળીએ ગોળ દાબડા છે. ઘોડા અને ખચ્ચરના ડોકપર કેશવાળી હોય છે. ઘોડા ને ખચ્ચરના પુછડીપર મોટા લાંબા વાળ આખે પુછડે હોય છે. ખચ્ચર ને ગધેડાના કાન મોટા હોય છે. ગધેડા કરતાં ખચ્ચર મોટું, ને ખચ્ચર કરતાં ઘોડો મોટા હોય છે.

પાઠ ૫૭

ગોકળગાય= પરમેશ્વરની ગાય
વાના=વસ્તુ
ધડ=આચીથી પગ સુધીનો બધો ભાગ
ડોકું=ધડની ઉપરનો ભાગ
તાળવું=મોઢાની અંદરનો ઉપલો ભાગ
ભવાં=ભમર; આંખ ઉપરના કમાનદાર વાળ
પોપચું=આંખનું ઢાંકણું
ખાળે છે=અટકાવે છે
છેડો=નાકું
મૂળ=શરૂઆત
ગળું=આચીની પછવાડેનો ભાગ
વચલે ગાળે=વચ્ચોવચ
કેડ=કંમર
ઢીંચણ=ઘુંટણ

શરીર વિષે—શરીરના મુખ્ય બે ભાગ ડોકું ને ધડ છે, ડોકામાં માથું. (માથા ઉપરનો ભાગ ખોપરી કહેવાય છે તે પર વાળ ઊગે છે) કપાળ, લમણાં, કાન, આંખ, નાક. મોઢું. મોઢાની અંદર જીભ, દાંત અને તાળવું છે. ગાલ, ગળું, બાચી, દાઢી અને હડપચી છે. ધડમાં બે હાથ, ખભા, બગલ, છાતી, પેટ, ડુંટી, પેઢુ, કેડ, વાંસો, બે પગ, જાંઘ, ઢીંચણ, નળા, પાટલી તળીઉં, એડી અને ધુટી છે.

પાઠ ૫૫.
આકાર=ઘાટ
ફીકર=ચિંતા
ધબાકો=અવાજો
જ્ઞાન=સમજ

સવાલ—ઈંદ્રિયો કોને કહેવી ? ઇંદ્રિયો કેટલી છે ને તે કઇ કઇ? આંખ, કાન, નાક, જીભ અને ચામડીનો ઉપયોગ કહો. આંખ વડે પદાર્થના કયા કયા ગુણ જાણી શકાય ? જ. રંગ, આકાર અને ચળકાટ. હાથ વડે પદાર્થના કયા કયા ગુણ જાણી શકાય ? જ. ભારે કે હલકું, પોચું કે કઠણ; લીસું કે ખરબચડું; ટાઢુ કે ઉનું; અને આકાર. કાન, નાક, અને જીભ વડે પદાર્થના ગુણ જણાય ? નાક વડે વાસ; કાન વડે અવાજ અથવા રણકો; જીભ વડે સ્વાદ.

પાઠ ૫૬.
રંગરેજ=રંગારો
છુટ્ટી=રજા
મૂળરંગ=લાલ પીળો અને વાદળી રંગ
ઝાંખા=તેજ વગરનાં
સેલાં=દોપટ્ટા
સાલ્લા=બાયડીને પહેરવાનું સુતરાઉ લુગડું
ગળીનો રંગ=કાળો રંગ
વત્તા=વધારે
ખુલતા=બહાર પડતા

સવાલ—રંગરેજ શું કામ કરે છે ? મૂળ રંગ ગણાવો કીરમજી રંગ બનાવવાની રીત કહો કીરમજી રંગથી કયા કયા લુગડાં રંગાય છે ? કેસરીઓ રંગ શી રીતે બનાવવો ? કેસરીઓ રંગ કહેવાનું કારણ શું ? લીલો, નારંગી, તપખીરી અને કત્થાઇ રંગ શી રીતે બનાવવો ? ધોળા રંગમાં થોડો કાળો રંગ મેળવીએ તો કયો રંગ બને ? ઝાંખો ભુરો રંગ શી રીતે બને ? ખુલતો વાદળી રંગ બનાવો. ગુલાબી શું શું મેળવીને બનાવે છે ? મૂળ રંગ પરથી બીજા રંગો શી રીતે બનાવે છે ?

પાઠ ૬૦.	છીંટ=તરેહવાળું કપડું	ગરજ સારે છે=કામ કરે છે
ઉઘાડો=નાગો; લુગડાં પહેર્યા વગરનો	જંગલી=સમજણ વગરના	ભીંગડાં=જાડાં પડ
કાંતીને=સુતર કાઢીને	છાલ=છોડું	જામદાની=ઝીણું બુટ્ટાદાર લુગડું
વણે છે=બનાવે છે	રંગદાર=રંગવાળા	બાસ્તા=સુતરાઉ કપડું
દોશીવાણીઓ=કાપડીઓ	ઢાંકણ=કવર	ખાદી=દોટી
	રૂંવાટી=ઝીણા વાળ	

સંવાલ—લુગડાં પહેરવાથી શો ફાયદો? ઊન એટલે શું? ઊનનું કયું કયું કાપડ બને? ઘેટાને ટાઢ કેમ વાતી નથી? ઊન સિવાય બીજા શેનાં લુગડાં બને છે? રૂ કયાં થાય છે? રૂના લુગડાં શી રીતે બને? રૂના કયાં કયાં લુગડાં થાય છે? જંગલી લોકો ઊન અને રૂનાં લુગડાં પહેરતાં નથી ત્યારે કેવાં કેવાં લુગડાં પહેરે છે? પશુ પક્ષીને લુગડાં પહેરવાની જરૂર શા માટે પડતી નથી?

કવિતાની સમજુતી.

કવિતા ૧. પાઠ ૨. સવારના પહોરમાં શું શું બને છે તેની હકીકત.

હે! મારા વહાલા દીકરા તું ઊઠ, જંગલમાં પક્ષીઓ બોલે છે. રાત પુરી થઇ ને સવાર પડી. પૂર્વ દિશામાં સુરજ ઊગવાની તૈયારી થવાથી અજવાળું થયું; તેથી જાત જાતના રંગો દેખાય છે અને ઝાડનાં પાંદડાં હાલે છે. માટે હે! મારા વહાલા દીકરા તું ઊઠ, જંગલમાં પક્ષીઓ બોલે છે મરઘા કુકરેકુક કરે છે અને કાગડા કા કા કરે છે; શોભિતાં મેના પોપટ અને મોર મીઠા બોલ બોલે છે. (ટેક) (૨) સુરજના ઉગવાથી ચંદ્રમાંનું અજવાળું ઝાંખું પડયું; અને તારાનો પ્રકાશ દેખાતો બંધ થયો; મતલબ કે તારા દેખાતા નથી. તેથી ચોર લોકો ઝંખવાઇ ગયા અને સંતાઇ જવાને માટે ગલીકુંચી શોધે છે (ટેક ૩) ભગત ઇશ્વરનું ધ્યાન ધરે છે. અને ગવૈયાઓ ગાયન ગાય છે; ઉદાર માણુસો ઘણું દાન આપે છે, અને મુલ્લાંજી નિમાજ પઢવાને માટે બુમ પાડે છે, (ટેક ૪) સુરજ ઉગ્યો તેથી

રાતનું અંધારૂં જતું રહ્યું; ભમરા ગું ગું અવાજ કરી રહ્યો છે, અને કમળના ફૂલની પાંખડીઓ ખીલી છે (ટૂક ૫) જેમ જેમ સુરજનું અજવાળું વધારે વધારે પડતું જાય છે મતલબ કે જેમ જેમ દિવસ ચઢતો જાય છે તેમ તેમ માણસો ધંધે વળગવાને માટે હોંસિલા બને છે. પક્ષીઓ આકાશમાં દોડે છે, અને ઢોરો ચરો શોધે છે (ટૂક ૬) ઝાડ, વેલા, ફળ અને ફૂલ ભૂલ વગર એટલે નિયમસર ખીલે છે. ઘણાં પક્ષીઓ એકઠા થઇને તાજું અનાજ ખાવાને માટે જાય છે. (ટૂક ૭) હે ભાઇ! તું ખુશી થઇને પરમેશ્વરનું નામ દઇને ઊઠ અને મન દઇને પાઠ વાંચ એમ મા પોતાના છોકરાને કહે છે. (ટૂક ૮)

કવિતા ૨. પાઠ ૫. સોબત તેવી અસર.

જેને જેવી સોબત તેને તેવીજ અસર થાય; જેને જેવી સોબત તેવોજ પ્યાર તેનામાં આવે. (૧) જેને જેવી સોબત તેના જેવાંજ તે કામ કરશે; જેને જેવી સોબત તેવીજ જગાએ તે જઇને ઉભો રહેશે. (૨) સારી સોબતથી સારો થશે, અને નઠારી સોબતથી નઠારો થશે; સારા મહેતાજીની સોબતથી વિદ્યા ભણે અને નસીબવાન થાય મતલબ કે સારા ગુણવાળા મહેતાજીના હાથ નીચે કેળવાય તો નસીબવાન થાય. (૩)

કવિતા ૩. પાઠ ૧૦. ફરી ફરીને સારૂં કામ કરવા બાબત.

કરોળીઓ જાળ બનાવતાં ભોંય પર પડી જાય છે, ત્યારે ગભરાય છે. અને વગર તૂટેલા (આખા) તાર ઉપર ચઢવાને માટે (ફરીથી) જાય છે તેણે (કરોળીઆએ) તાર ઉપર ચઢવાને માટે મહેનત કરવા માંડી; પણ તરત નીચે પડયો અને ઉપર ચઢવાના કોઇ ઉપાયમાં ફાવ્યો નહિ. (૨) એવી રીતે (પડતો અને ચઢતો) ફરી ફરીને બે ત્રણ વાર મંડયો રહ્યો તોપણ તેમાં ફાવ્યો નહિ, ત્યારે ફરીને ચઢવાને તૈયાર થયો. હિંમત રાખીને ઉમંગથી તે છઠ્ઠીવાર ચઢવાને મંડયો રહ્યો તેણે ધીરજ રાખી તેથી તે નક્કી જાળામાં જઇ પહોંચ્યો (૪) જો કરોળીઆએ ફરી ફરીને ફાળજીથી મહેનત નહિ કરી હોત તો પગ તળે છુંદાઇને વગર મોતે મરી જાત. (૫)

એ પ્રમાણે (કરોળીઆની પેઠે) જો માણસો મનમાં કાળજી રાખીને આળસ કાઢી નાખીને મહેનત કરે તો ઘણોજ ફાયદો મેળવે.

સાર—સારૂં કામ ફરી ફરીને ઉમંગથી કરવું.

કવિતા ૪. પાઠ ૧૫. હળીમળીને રહેવા વિષે.

આપણે બંને જણ ભાઈ અને બેન મળી સંપીને (હળીમળીને) રમીએ તો સુખ થાય અને મજા પડે. પણ જો લડીએ કે કજીઓ કરીએ તો ઘણી દીલગીરી થાય. આબરૂ ઓછી થાય, અને લોકો નઠારૂં બોલે. (૧) હે ! જોરાવર બાપ પરમેશ્વર તું અમને હંમેશાં સંપ આપ, (હળીમળીને રહેવાની બુદ્ધિ આપ) જેથી કરીને અમારા દહાડા સુખમાં જાય અને કોઇ દિવસ જરાપણ કંકાસ થાય નહિ. (૨) છોકરા હળીમળીને રમે જમે અને ગીતો ગાય તો મા મનમાં ઘણી ખુશી થાય. (૩) સાર—ભાઇબેન સાથે સંપસંપીને ચાલવું.

કવિતા ૫. પાઠ ૧૭. વગર વિચાર્યું ન કરવા બાબત.

જે માણસ વિચાર કર્યા વગર કામ કરે છે તે પાછળથી દીલગીર થાય છે; જુઓ એવા (વગર વિચારનાં) કામ કરવાથી ઘણાના જીવ જાય છે. (મરી જાય છે) (૧) સાર—ઉતાવળથી વગર વિચારે કામ કરવું નહિ.

કવિતા ૬. પાઠ ૨૫. કુહાડી.

નાનો છોકરો બાપની કુહાડી લઇ જોરાવર ડાહ્યો મરદ બન્યો ને જે કંઈ ચીજ જુએ તે ઘા મારીને કાપે, એમ રમતો ગામને પાદરે તળાવપર ગયો. (૧) ત્યાં (તળાવમાં) માછલાએ જરા પાણી હલાવ્યું, તેથી છોકરાએ પાણી અંદર કંઇક જોયું એટલે છોકરો મનમાં બીધો, તેથી કુહાડી પાણીમાં પડી ગઈ તે વખતે તે

બહુ ધાંટા પાડીને રડયો. (૨) હંમેશાં પાણીમાં આમ તેમ ડોલ્યાં કરતાં અને સમાઇ જતાં એવાં દયાળુ દેવી માતા છોકરાનો અવાજ સાંભળીને (પાણી ઉપર) આવ્યાં. દેવી બોલી કે આ રૂપાની કુહાડી લે. પણ છોકરો કહે છે કે હે ! માતા, મારી કુહાડી એવી નથી. (૩) બીજી વખત સોનાની કુહાડી લાવીને બતાવી ત્યારે માથું ધુણાવીને (ના કહીને) છોકરો કહે છે કે એ પણ મારી નથી, મને તો મારી કુહાડી ઘણી ગમે છે. માટે હે ! દયાળુ માજી તમે પાણીમાંથી મારી કુહાડી કાઢી આપો. (૪) દેવીએ કુહાડી કાઢી આપી અને છોકરા સાથે બોલ્યાં (છોકરાને કહ્યું) કે તને સુખ અને દોલત મળજો. અને પરમેશ્વરની મહેરબાની થજો.

કવિતા ૭. પાઠ ૩૩. પરમેશ્વરની મોટાઇ.

જગતના બનાવનાર (પરમેશ્વરે) આ દુનિયામાં ઘણીજ સારી બનાવટ કરી છે. તેણે આ દુનિયામાં નાના મોટા એમ ઘણી જાતના જીવો બનાવ્યાં. (૧) તરેહવાર રંગના ખીલતાં ફૂલો, ગાયન ગાતાં પક્ષીઓ અને સારા રંગવડે શોભતાં ઝાડનાં પાંદડાં તથા પક્ષીની પાંખો તેણે બનાવ્યા છે. (૨) વળી પરમેશ્વરે મોટા મોટા પહાડો, ભેખડો, દરીઆ, નદી, ઓવારા અથવા પહાડમાંથી જવા આવવાના રસ્તા, શહેર અને જંગલના રસ્તા વગેરેની આવી શોભિતી બનાવટ બનાવી છે. (૩) શિઆળામાં ઠંડો પવન સારી ઠંડક આપે છે. અને ઉનાળામાં સુરજનો તાપ નક્કી ઘણો પડે છે. (૪) ચોમાસાની ઋતુમાં વરસાદ વરસે છે, ઝાડોપર ફળો લટકતાં દેખાય છે, અને મોરનો મીઠો અવાજ સંભળાય છે. (૫) અજવાળીઆમાં ચંદ્રનું અજવાળું આનંદ આપે છે, અને અંધારીઆમાં તારાના પ્રકાશનો

રંગ શોભિતો દેખાય છે. (૬) રમવાને અને મોજ ભોગવવાને માટે મોટાં મેદાનો બનાવ્યાં છે, વળી પાણીમાંના વેલા અને તેનાં પાંદડાં કેવાં તરે છે! (૭) હે પરમેશ્વર, તેં જોવાને માટે આંખ આપી છે, સાંભળવાને માટે કાન આપ્યા છે, અને બોલવાને માટે જીભ આપી એ સારું કર્યું છે. (૮) વળી દાંત આપ્યા તેની સાથે ખાવાનો ખોરાક આપીને આપણા પર બહુ ઉપકાર કર્યો છે; હે! પેદા કરનાર (પરમેશ્વર) તેં જે જુક્તિ કરી છે તે સમજી શકાય તેમ નથી. (૯) સાર—પરમેશ્વરે માણસ જાતના સુખને માટે દુનિયામાં બધી વસ્તુઓ બનાવી છે, તેનો પાડ વાળવા માટે દરરોજ તેની ભક્તિ કરવી.

કવિતા ૮. પાઠ ૩૫. પાનખર ઋતુ (વસંત ઋતુ)માં શું શું બને છે, તેની હકીકત.

મોટા વડના ઝાડ પર પથરાએલા વેલા તે જાણે તંબુ ઉભો કર્યો હોયની! એવું દેખાય છે. તંબુપર જેમ ધજા વાવટા ફરકતા હોય તેમ કેળ, નાળિએરી અને તાડનાં ઝાડ તે ધજા વાવટા જેવા જણાય છે. (૧) ઝાડનાં પીળાં અને પાકાં પાંદડાં હોય તે ખરીને જમીનપર પડે છે, પછી ઝાડને નવાં પાંદડાં આવે છે, તેથી ઝાડ શોભિતાં દેખાય છે. (૨) વસંત ઋતુનાં જુનાં પાંદડાં પાકાં થવાથી ખરી પડે છે અને તેને બદલે નવાં પાંદડાં ફુટી નીકળે છે, કોયલ મધુર શબ્દ બોલે છે, તીતર, કબુતર અને બીજાં ઘણાં પક્ષીઓ સારા રાગથી ગાય છે, અને સારી રીતે નાચે છે. (૩) લોકો કેસુડાનાં ફૂલનો (કેસુડો) રંગ ઘોળીને હોળી રમે છે, એટલે રંગની એક બીજા પર પીચકારી મારે છે, બાગમાં ફુઆરા ઉડાડે છે અને બજારો તથા ચોકમાં પાણી છાંટે છે. મતલબ કે પાણીનો

છંટકાવ કરે છે. (૪) ભમરા ગું ગું અવાજ કરે છે. અને ઝાડો પર તરેહવાર ઘણા રંગો દેખાય છે; આંબા ઉપર મોર આવવાથી તે શોભે છે, અને ચોતરફ ચાંદની શોભી રહે છે. (૫) માણસો લહેજતથી (ખુશીથી) શિખંડ ખાય છે અને ઠંડું પાણી પીએ છે. પશ્ચિમ અને દક્ષિણ તરફના પવનથી શરીર સુખી રહે છે. પશ્ચિમ અને દક્ષિણમાં દરીઆ હોવાથી પવન ઠંડો આવે છે.

કવિતા ૯. પાઠ ૪૭. ખેડુત વિષે.

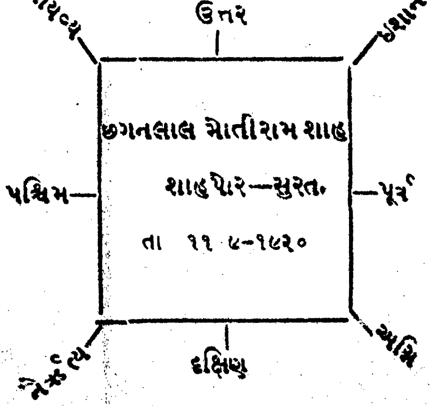
અરે! ખેતી કરનાર, તું ખરેખર જગતનો બાપ ગણાયો છે. કારણ કે તું ખેતી કરે છે તેથી બધા પ્રાણીને ખોરાક મળે છે. આ આખી દુનિયાનું પોષણ કરનાર પણ તુંજ જણાય છે. (૧) તું કપાસ, ફળ, ફૂલ, ઘાસ અને અનાજ પકવે છે; તોજ બધાં પ્રાણીઓ અનાજ ખાય છે અને માણસો ખુશીથી કપડાં પહેરે છે. (૨) તું વરસાદ ને તડકો વેઠે છે અને વળી ઘણી મહેનત કરે છે. તેથી તું શરીરે જબરો બને છે અને હંમેશાં સંતોષથી ફરે છે એટલે સંતોષી રહે છે (૩) ખેતી નકરી સૌથી સારી છે, વળી તે પારકાના પર ઉપકાર કરનારી છે. તું કાળજીથી ખેતી કરે છે. અને જગતને સારી શિખામણ આપે છે, કે તમે મારી પેઠે મહેનત કરશો તો જબરા સંતોષી અને પારકાનું ભલું કરનારા થશો (૪) કહેવત છે કે "ઉત્તમ ખેતી, મધ્યમ વ્યાપાર, નકફટ નોકરી, નિદાન ભીખ, એટલું ન આવડે તો દલાલી શીખ"

કવિતા ૧૦. પાઠ ૫૨. મધમાખી.

હે! મધમાખી તું મહેનતુ છે, અને વળી કારીગરીની નિશાળ છે, (કારીગરીની નિશાળ કહેવાનું કારણ એ કે મધપુડાના

ખાના જેવી કારીગરી માણસથી પણ બરાબર થઇ શકે નહિ) મનને મોહ પમાડે એવો મધપુડો બનાવે છે. અને તરતજ તેનાં રસ મૂકે છે. (૧) મીઠું મધ ચૂસી લઇને તું મીણ બનાવે છે, તેથી (મધ અને મીણથી) ઘણા કામ થાય છે અને તે ઘણોજ ફાયદો કરે છે. (૨) તું નાનું સરખું જીવડું છે પણ (મોટું) ઉપયોગી કામ કરતું જણાય છે વળી તું ડાહી ને ચોકખી દેખાય છે. તેથી તારૂં જોઇને બધા ડાહ્યા માણસો આળસ છોડી દે છે. (૩) કીડી, કરોળીઆ અને મંકોડા વગેરે જે મહેનતુ જીવડાં કહેવાય છે. તેમાં પણ તુંજ વખણાય છે. મતલબ કે એ બધાં જીવડાં કરતાં તું વધારે મહેનત કરે છે. સાર—માણસે ઉદ્યોગી અને હુન્નરી થવું.

નકશાની દિશાની સમજ

દિશા:—(સ. ૧) દિશા કેટલી છે? ઉ. ચાર. (સ. ૨) દિશાનાં નામ દો. ઉ. ઉત્તર, દક્ષિણ, પૂર્વ, પશ્ચિમ. (સ ૩) દિશા શા ઉપરથી જાણી શકશો? ઉ. સુરજ ઉપરથી. (સ. ૪) સુરજપરથી દિશા ઓળખવાની રીત બોલો. ઉ. જે દિશામાં સુરજ ઊગે તે પૂર્વ; આથમે તે પશ્ચિમ; સુરજ સામું મોં કરી ઉભા રહેવાથી ડાબા હાથ તરફની ઉત્તર અને જમણા હાથ તરફની દક્ષિણ. (સ ૫) સુરજ બીલકુલ ન દેખાય તો શા વડે દિશા પરખશો? ઉ. ધ્રુવના તારા ઉપરથી. (સ. ૬) ધ્રુવના તારા ઉપરથી દિશા જાણવાની રીત બોલો. ઉ. ધ્રુવનો તારો હંમેશાં ઉત્તર દિશામાં ઊગે માટે એ તારા તરફની ઉત્તર. તેની સામની દક્ષિણ; જમણા હાથપર પૂર્વ ને ડાબા હાથપર પશ્ચિમ. (સ. ૭) જે ધ્રુવના તારાને નહિ ઓળખતા હોય તો તેને માટે બીજું સાધન છે? ઉ. હોકાયંત્ર. (સ. ૮) હોકાયંત્રપરથી કઈ દિશા જાણી શકાય? ઉ. ઉત્તર દિશા. (એની સોય હંમેશાં ઉત્તર દિશાપર રહે છે) (સ ૯) દિશા જાણવાથી શું ફાયદો? ઉ. ફલાણી જગાથી ફલાણી જગો કઈ દિશાએ અથવા અમુક સ્થળથી અમુક સ્થળ કઇ દિશામાં આવે તે માલમ પડે છે (સ. ૧૦) નકશાની દિશા શી રીતે જાણવી? ઉ. નકશા સામું મોં કરી ઉભા રહીએ તો માથા તરફની ઉત્તર; પગ તરફની દક્ષિણ; જમણા હાથ તરફની પૂર્વ અને ડાબા હાથ તરફની પશ્ચિમ. સૂચના–ચિત્રમાં નકશાની દિશા બતાવી છે.

ખુણા—(પ્ર. ૧) ખુણા કેટલા છે? ઉ. ચાર. (પ્ર. ૨) ખુણાનાં નામ બોલો. ઉ. અગ્નિ, નૈઋર્ત્ય, વાયવ્ય, ઇશાન (પ્ર. ૩) ખુણા પારખવાની રીત બોલો. ઉ. પૂર્વ ને દક્ષિણ વચ્ચે અગ્નિ, દક્ષિણ ને પશ્ચિમ વચ્ચે નૈઋર્ત્ય, પશ્ચિમ ને ઉત્તર વચ્ચે વાયવ્ય, અને ઉત્તર ને પૂર્વ વચ્ચે ઇશાન.

રાજકીય ભૂગોળ.

મહેસુલી ખાતું—(પ્ર. ૧) મહેસુલીખાતું શું કામ કરે છે? ઉ. જમીનની મહેસુલ ઉઘરાવી તેનો હિસાબ રાખે છે. પ્ર. ૨) ગામની મહેસુલ ઉઘરાવનાર કોણ હોય છે? ઉ. તલાટી. (પ્ર. ૩) તલાટીને મદદ કરનાર કોણ હોય છે? ઉ. મુખી (પ્ર. ૪) તલાટી ને મુખીના ઉપરીને શું કહે છે? ઉ. મામલતદાર. (પ્ર. ૫) મામલતદાર માજિસ્ટ્રેટ કયારે કહેવાય? ઉ. ઇન્સાફનું કામ કરે ત્યારે. (પ્ર. ૬) મામલતદારપર કોણ દેખરેખ રાખે છે? ઉ. આસિસ્ટંટ કલેકટર અને ડેપ્યુટી કલેકટર. (પ્ર. ૭) આસિસ્ટંટ કલેકટર અને ડેપ્યુટી કલેકટરના ઉપરીને શું કહે છે? ઉ. કલેકટર. (પ્ર ૮) કલેકટર શું કામ કરે છે? ઉ. મહેસુલી, પોલીસ, મ્યુનિસિપલ, ઇસ્પિતાલ, બાંધકામ વગેરે ખાતાપર દેખરેખ રાખે છે. (પ્ર. ૯) કલેકટર ઇન્સાફનું કામ કરે ત્યારે એ કયા અધિકારી કહેવાય? ઉ. ડિસ્ટ્રીકટ માજીસ્ટ્રેટ. (પ્ર. ૧૦) કલેકટરને પોલિટિકલ એજંટ કયારે કહે છે? ઉ. જ્યારે દેશી રાજ્યો સંબંધી કામકાજપર દેખરેખ રાખવાનું કામ કરે છે ત્યારે.

પોલિસ ખાતું—(પ્ર. ૧) પોલીસખાતું શું કામ કરે છે? ઉ. લોકોના જાનમાલનું રક્ષણ કરે છે. (પ્ર. ૨) ગામડામાં પોલીસ અધિકારી કોણ છે? ઉ પોલીસ પટેલ, મુખી (પ્ર. ૩) તાલુકાના પોલીસના ઉપરીને શું કહે છે? ઉ. ફોજદાર. (પ્ર. ૪) ફોજદારપર કોણ દેખરેખ રાખે છે? ઉ. ડિસ્ટ્રીકટ પોલીસ ઇન્સ્પેકટર. (પ્ર. ૫) ફોજદાર અને ડિસ્ટ્રીકટ પોલીસ ઇન્સ્પેકટરના ઉપરીને શું કહે છે? ઉ. પોલિસ સુપ્રન્ટેન્ડન્ટ.

દિવાની ખાતું—(પ્ર. ૧) દિવાની ખાતું શું કામ કરે છે? ઉ. લેણદેણનો ઇન્સાફ કરે છે. (પ્ર. ૨) શહેરના રૂ. ૫૦૦)ની

લેણદેણનો ઇન્સાફ કરનારી કઇ કોર્ટ છે અને તેના ઉપરીને શું કહે છે? ઉ. સ્મોલકોઝ કોર્ટ, અને તેના ઉપરીને સ્મોલકોઝ જજ કહે છે? (પ્ર. ૩) તાલુકામાં લેણદેણ ઇન્સાફ કરવાને કઈ કોર્ટ છે? અને તેના ઉપરીને શું કહે છે? ઉ. સેકન્ડ કલાસ સબજજ કોર્ટ અને તેના ઉપરીને સબજજ (મુનસફ) સાહેબ કહે છે. (પ્ર. ૪) શહેરમાં સબજજ કોર્ટો કઈ છે? ઉ. ફર્સ્ટકલાસ અને સેકન્ડકલાસ (પ્ર. ૫) જિલ્લામાં ઇન્સાફ કરનાર મુખ્ય અધિકારી કોણ છે ને તે શું કામ કરે છે? ઉ. ડિસ્ટ્રિક્ટ જજ. તેઓ લેણદેણ સંબંધી ભારે દાવા ચુકવે છે. (પ્ર. ૬) ડિસ્ટ્રિક્ટ જજના હાથ નીચે એ ખાતાના કયા કયા અધિકારી છે? ઉ સ્મોલકોઝ જડજ અને સબજજ.

વૈદક ખાતું—(પ્ર ૧) વૈદક ખાતું શું કામ કરે છે? ઉ. માંદા માણસની માવજત કરે છે તથા તેમને દવા આપે છે. (પ્ર. ૨) મોટા તાલુઓમાં વૈદક અધિકારી કોણ હોય છે? ઉ હૉસ્પિતાલ આસિસ્ટંટો. (પ્ર. ૩) હૉસ્પિતાલ આસિસ્ટંટના હાથ નીચે કોણ હોય છે? ઉ. કંપાઉન્ડર (દવા આપનાર) (પ્ર. ૪) હૉસ્પિતાલ આસિસ્ટંટના ઉપરી કોણ અને તેઓ ક્યાં રહે છે? ઉ. સિવિલ સર્જન, તે જિલ્લાના મુખ્ય શહેરમાં રહે છે.

જાહેર બાંધકામ ખાતું—(પ્ર. ૧) જાહેર બાંધકામ ખાતું શું શું કામ કરે છે? ઉ સરકારી મકાનો, રસ્તા, પૂલો અને સડકો વગેરે બાંધે છે, તેમજ સમરાવે છે. (પ્ર ૨) એ ખાતા તરફથી તાલુકામાં કોણ હોય છે? ઉ. ઓવરસીઅર. (પ્ર. ૩) ઓવરસીઅરના ઉપરીને શું કહે છે? ઉ. એક્ઝિક્યુટિવ ઇજનેર.

કેળવણી ખાતું—(પ્ર. ૧) આસિસ્ટંટ મોસ્તરના ઉપરીને શું કહે છે? ઉ. મહેતાજી (પ્ર. ૨) નિશાળોની તપાસ રાખવા માટે જિલ્લામાં કોણ છે? ઉ. ડેપ્યુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેકટર. (પ્ર. ૩) ડેપ્યુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેકટરને મદદ કરનાર કોણ? ઉ. આસિ. ડે. એ. ઇન્સ્પેકટરો અને તાલુકા માસ્તરો.

મ્યુનિસિપલ ખાતું—(પ્ર ૧) મ્યુનિસિપાલીટી શું શું કામ કરે છે? ઉ. રસ્તા સાફ રાખવાનું, દીવાબત્તી સળગાવવાનું, સડકો પર પાણી છાંટવાનું, લોકોની સુખાકારી સંભાળવાનું, શરૂઆતની કેળવણી આપવાનું વગેરે. (પ્ર. ૨) મ્યુનિસિપાલીટીનો ખરચ શાથી નભે છે? ઉ. જકાત, જાજરૂવેરો, ઘરવેરો, નળવેરો. વગેરેથી (પ્ર. ૩) મ્યુનિસિપાલીટી કયા ગામમાં હોય અને કયા ગામમાં ન હોય? ઉ. પાંચ હજાર કરતાં વધારે માણસની વસ્તી હોય ત્યાં મ્યુનિસિપાલીટી હોય અને એથી ઓછી વસ્તી હોય ત્યાં ન હોય. (પ્ર ૪) મ્યુનિસિપાલીટીનો કારભાર કોણ ચલાવે છે? સરકાર તરફથી નિમાયલા અને પ્રજા તરફથી ચુંટી કઢાયલા સભાસદો. (પ્ર. ૫) એ સભાસદો શા નામથી ઓળખાય છે? ઉ. કમિશનર. (પ્ર. ૬) મ્યુનિસિપાલીટીમાં સૌથી ઉપરી કોણ અને તેને મદદ કરવાને કોણ કોણ હોય છે? ઉ. પ્રેસિડન્ટ અને તેને મદદ કરવાને કમિશનર અથવા ચીફ ઓફિસર સેક્રેટરી, ઇન્સ્પેકટરો ને કારકુનો વગેરે.

લોકલબોર્ડ ખાતું—(પ્ર. ૧) લોકલબોર્ડ ખાતું શું શું કામ કરે છે? ઉ. કુવા, તળાવ, રસ્તા, વગેરે બાંધવાનું. તથા સમરાવવાનું અને કેળવણી આપવાનું. (પ્ર. ૨) લોકલફંડ ખાતાનો ખરચ શી રીતે ચાલે છે? ઉ. સરકાર જમીન ઉપર જે મહેસુલ લે છે તે

પર દર રૂપીએ એક આનો લોકલફંડનો વધારો લે છે તેમાંથી ચાલે છે. (પ્ર. ૩) લોકલફંડનો વહીવટ કરનાર મંડળને શું કહે છે? ઉ. લોકલબોર્ડ. (પ્ર. ૪) લોકલફંડનો હિસાબ રાખનાર અધિકારીને શું કહે છે? ઉ. લોકલફંડ કલાર્ક.

પોસ્ટ ખાતું—(પ્ર ૧) પોસ્ટખાતું શું કામ કરે છે? ઉ. કાગળો મંગીઓ, પારસલો તથા પૈસા એક ગામથી બીજે ગામ લઈ જવા લાવવાનું તથા પૈસા સાચવીને તેનું વ્યાજ આપવાનું કામ કરે છે, (પ્ર. ૨) પોસ્ટ ઓફિસના ઉપરીને શું કહે છે? ઉ પોસ્ટ માસ્તર (પ્ર. ૩) પોસ્ટ માસ્તરને મદદ કરનાર કોણ કોણ હોય છે? ઉ. ડેપ્યુટી પોસ્ટ માસ્તર, કારકુન, સિપાઇ, ટપાલી.

પરચુરણ—ઉપર સિવાય તારખાતું, જંગલખાતું સરવૈખાતું, એગ્રિકલચરખાતું, આબકારી ખાતું, કસ્ટમ ખાતું, નીમક ખાતું, શીતળા ખાતું, રજીસ્ટર ખાતું વગેરે ઘણાં ખાતાં છે.

સ્થાનિક પેદાસ—ગામમાં કે શહેરમાં કે જિલ્લામાં મુખ્ય પાક થતો હોય તે.

પરદેશ જતી ચીજો—જે વસ્તુની નીપજ ઘણી થાય તે વસ્તુ પરદેશ જતી ચીજોમાં ગણવી.

પરદેશથી આવતી ચીજો—ગામ, શહેર કે જિલ્લા પ્રમાણે ખાંડ કામ, કાચ, કાપડ, ઇમારતી લાકડાં વગેરે આવતી ચીજો ગણવી.

વ્યાખ્યા.

શેરી—સામાસામી ઘરોની હાર હોય તે,
મહોલ્લો—ઘણી શેરી મળીને થએલો ભાગ:
પરું—શહેરનો પાછળથી વધેલો ભાગ,

ગામ—નાનાં નાનાં ઘણાં ઘરની વસ્તી હોય તે.

કસ્બો—તાલુકાનું સૌથી મોટું ગામ. જેમાં ૫૦૦૦ કરતાં વધારે માણસની વસ્તી હોય તે.

શહેર—સારાં મોટાં બજારો, છાબંધ અને હારબંધ ઘણાં ઘરો હોય તે.

તાલુકો—ઘણાં ગામો મળીને થએલો ભાગ, જે મામલતદારના તાબામાં હોય છે.

જિલ્લો—કલેક્ટરના તાબાનો મુલક કે જેમાં ઘણાં તાલુકા આવેલાં હોય છે તે

બંદર—નદી કે દરીઆ કાંઠે આવેલું શહેર કે જ્યાંથી ઘણો માલ વહાણ મારફતે આવ જા થતો હોય તે.

એજન્સિ—દેશી રાજાનો મુલક કે જે પોલિટિકલ એજંટના તાબામાં હોય છે તે.

પોલિટિકલ એજંટ—દેશી રાજ્યપર દેખરેખ રાખનાર સરકારી અધિકારી.

તળાવ—જેની ચારે બાજુ જમીન ને વચ્ચે પાણી તે.

બેટ—જેની ચારે બાજુ પાણી ને વચ્ચે જમીન હોય તે.

પહાડ—જે ઘણાં ઉંચા તથા લાંબા પહોળા ટેકરા મળી થએલો હોય તે

નદી—મીઠા પાણીનો રેલો પર્વત અથવા સરોવરમાંથી નીકળીને નિચાણ જગાપર થઈ મોટી નદી અથવા દરીઆને મળે છે તે

સમુદ્ર—ખારા પાણીનો ભાગ. આગબોટ વગેરેનો માલ લાવવા લઇ જવાનો ધોરી રસ્તો, કે નદીને મળવાનું ઠેકાણું.

મીઠ બંદર—મીઠું પકવવાને મુકરર કરેલી જગ્યા.

(હવાખાવાનું ઠેકાણું)—જે જગાપર સારી ને ખુલ્લી હવા હોય તે.

અથવા ડુંગરાવાળી જગ્યા કે જ્યાં ચોકખી ને ઠંડી હવા આવે છે.

તીર્થસ્થળ–(જાત્રાનાં ઠેકાણાં) કે જેનું મહાત્મ્ય ઘણે દૂર સુધી જણાતું હોય અને પુષ્કળ જાત્રાળુ આવતા હોય તે જગ્યા.

ડ્રિલ માટે આપેલી સૂચના પહેલી ચોપડીના અર્થમાં જુઓ.

ડમ્બેલ્સની ડ્રિલ.

દરેક રમત ૧૧ સુધી કરાવવા બારે ડમ્બેલ્સ પહેલાં મૂકેલા હતા તે પ્રમાણે મુકાવી દેવડાવવા.

હેતુ—છાતી તથા હાથના સ્નાયુ ખીલવવાને

રમત ૧૧) (૧) જમણો હાથ ઉંચો. (૨) જમણા હાથની મુઠી મોં તરફથી લઈ ફેરવીને જમણો હાથ ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૨) (૧) ડાબો હાથ ઉંચો. (૨) ડાબા હાથની મુઠી મોં તરફથી લઇ ફેરવીને ડાબો હાથ ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૩) (૧) જમણો હાથ ઉંચો. (૨) જમણો હાથ માથા પાછળથી લઇ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૪) (૧) ડાબો હાથ ઉંચો. (૨) ડાબો હાથ માથા પાછળથી લઈ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૫) બેઉ હાથ ઉંચા રાખવા. (૧) જમણા હાથની મુઠી મોં તરફથી લઇ ફેરવી જમણો હાથ ઉંચો રાખવો. (૨) ડાબા હાથની મુઠી મોં તરફથી લઇ ફેરવીને ડાબો હાથ ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૬) બેઉ હાથ ઉંચા રાખવા (૧) જમણો હાથ માથા પાછળથી લઇ ફેરવીને ઉંચો રાખવો. (૨) ડાબો હાથ માથા પાછળથી લઈ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૭) બેઉ હાથ ઉંચા. (૧) જમણો હાથ માથા ઉપરથી

મોં તરફ લઈ ફેરવીને ઉંચો રાખવો. (૨) ડાબો હાથ માથા ઉપરથી મોં તરફથી લઈ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૮) ૧) બેઉ હાથ સામા લાંબા મુઠીઓ જમીન તરફ,
૨) બેઉ હાથ બગલ આગળ લાવવા કોણીઓ પાછલી તરફ

રમત ૧૯) ૧) બેઉ હાથ સામા લાંબા મુઠીઓ જમીન તરફ,
૨) હાથ પાછળ લાંબા મુઠીઓ જમીન તરફ.

રમત ૨૦) બે પગ વચ્ચે એક ફુટનું અંતર રાખવું. ૧) બેઉ હાથ ઉંચા. ૨) બેઉ હાથ પગનાં આંગળાં આગળ

પાઠવાર જોડાક્ષર તથા અઘરા શબ્દો.

પરમેશ્વર	વટેમાર્ગુ	ભક્તિ	ધર્મશાળા	પૃથ્વી
બતાવ્યું	બાંધ્યું	ચન્દ્રમા	સરજ્યાં	ચંદ્ર
ધ્યાન	રહ્યા	પ્રભુ	પર્વ	શ્રાવણ
વસ્ત્ર	ત્રીસ	ચૈત્ર	કાઢ્યો	દ્રાક્ષ
રસ્તો	મળ્યો	ચાલ્યાં	પિત્તળ	લક્કડ
કાઢી	કહ્યું	પૂછ્યું	ત્રણે	મહીના
ઝાલ્યો	વિદ્યા	મસ્તી	પુત્ર	શીખ્યો
વિચાર્યું	ચઢવું	પહોંચાડ્યો	માર્યો	જક્કી
બન્યું	પ્રાણી	અજાણ્યું	સમજાવ્યું	ઉંઘ્યા
[illegible]	પહોંચ્યું	માંડ્યું	આપ્યું	[illegible]
[illegible]	ઊઠ્યા	ફર્યો	પહેર્યો	[illegible]

મુઠ્ઠી	યત્ન	ચકભિલ્લુ	ચક્કર	કચ્છ
પ્રમાણે	કર્યા	કિલ્લો	ઉડાડયો	દઇ
મિત્ર	બોલ્યો	જામ્યો	પાળ્યું	અર્ધું
ધાન્ય	ભાંગ્યું	દોડયો	દાબ્યો	કલેશ
કક્ષા	ભાંગ્યો	રામચંદ્રજી	શ્રીરામ	કૌશલ્યા
પ્રધાન	જંત્ર	દર્પણ	નિંદે	ઇચ્છા
ધર્યા	માર્યા	ગણકાર્યું	સર્વ	વળ્યું
મંગાવ્યા	ગુસ્સો	વિદ્યાર્થીઓ	મૂર્ખ	ભક્ત
ઇશ્વર	નાખ્યું	માર્યો	પસ્તાઇ	ગાર્ડ
કેળવ્યો	સ્ટેશન	સોંપ્યો	પાળ્યો	નવાડયો
ત્રીજાએ	જણાવ્યું	બ્રાહ્મણ	ફેંકયું	સાંભળ્યો
ચોકખું	જડયું	ગુમાવ્યું	ઉંચકયો	ખુલ્લું
બગાડયું	ડર્યો	નિહાળ્યું	હલાવ્યું	ભૂખ્યા
રડયુંખડયું	આપકર્મી	બાપકર્મી	પ્રાર્થના	તીર્થ
દુશ્મન	પરણાવ્યો	છોડયું	મધ્યમાં	લશ્કર
ફેંકયો	ભેટયો	ચર્યો	ફુલાવ્યું	હંમેશાં
ભૂલ્યો	ધ્રૂજતો	ધ્રૂજે	પહેર્યો	સ્ત્રી
જડયો	પુષ્કળ	સરજાવ્યાં	સૂર્ય	પલ્લવ
સ્હાય	વનસ્પતિ	પશ્ચિમ	ઉત્તર	માસ્તર
સ્લેટ	વિજયા	ભૂસી	વચ્ચે	શીખ્યો

મુકાવ્યું	કયારડા	વર્ગ	વળ્યા	લઇશુ
ઇશ્વરલાલ	બતાવ્યું	બંદોબસ્ત	ડાકટર	ખેડયું
લક્ષ્મણ	નિર્દય	હિંદો	સિક્કા	અત્તર
ઊગ્યું	ગુચ્છો	ટટ્ટુ	ઉત્તમ	અજા
કુક્કર	તત્કળ	ઉદ્યોગ	વસ્તુ	પ્રીતિ
ટક્કી	નક્કર	રવાદ	છુટ્ટી	વત્તા
બાસ્તો	કરાવ્યા	ગવૈયા	તિથિ	પખવાડીઆં
સરૈયા	નિશાન	અટકાવ્યાં	ઓસડવેસડ	શિકારી
અભાગીઉં	વિશ્વાથ	ગોખતો	રિસાળ	ઢોંગ
ભાગ્યે	પાટલુન	અનંત	નિરાધાર	ભૂલથાપ
ટપોટપ	પેંતરા	નિરાધર	ગેદીદડા	કુટુંબ
સોહામણી	અંગેઠી	ઢીંગલી	સહીઅરો	સંતાપ
વિવાહ	નિંદે	ખેંચતાણ	બળવંતા	ઝોડઝપટ
માદળીઉં	ધંતરમંતર	ભાંગીતૂટી	કચરોપુંજો	હુંફાળા
સરનામું	સિસોટી	મિનિટ	સંદેશો	ઢીમણું
દોરડું	હિંચોળે	ફરજંદ	નીમણુક	ચીતરામણ
હોશિયાર	ઢેકા	કિનારે	દાનત	ગોરસટોળ
ચટાપટા	શિખામણ	સંપત	ખૂબસુરત	બદદાસ
દુઃખ	ખડખડાટ	દુબળા	સંકટ	પારધી
શીંગડાં	જરદી	ધગધગતી	સિંહ	પિઅર
ચંકણુ	ઓચિંતી	રાજપાટ	પ્રમાણે	તડંબડુમ
ચઢાઉ	ઉપરાંત	સાહુકાર	તળાવડી	શેલો
ખંતીલા	અંગુઠીઆ	કુંકકું	જગપતિ	મહિમા

દિશા	કસરતશાળા	આથમણી	દક્ષિણ	વિશેષ
ખુરસી	નિચાણ	અધિકારી	હુંડી	સેકન્ડ
જંતુ	વિષે	કોથળો	કથરોટ	ચંબુ
તાંબાકુંડી	ટંકશાળ	તાંબુ	ચળકાટ	મજાગરાં
શિરોઈ	થાળી	લોટા	ખુજલી	ઝુપડા
ઝીંઝવો	ધ્રુપેલ	સુંવાળા	તમાકુ	સુગંધ
પાંદડાં	સળંગ	સેંકડો	રાનડીયાં	મહીકાંઠા
ઢેબરાં	હળપુણી	ધુસરી	સંતોષ	કેવત
કોઢ	ભોંય	અથાણું	ચટણી	ફૂલ
પાંકટ	વેંત	તાવડા	શિઆળવાં	હિસાબ
સફેદ	ધ્રુવિ	રક્ષણ	મધપુડો	ઇંડા
આળસુ	જીવડાં	ચીકટ	ભિખારી	ભિંજાતું
દાઢ	આંગળાં	નિશાળ	ખુણેખોચરે	નુકસાન
દાબડો	નીમકહલાલ	સુંવાળા	ભુસું	શરત
નાળબંધ	અડીઅલ	ગધેડું	ભૂકે	પુછડી
સુરજ	સાંઠા	સંબંધી	ઠેકડા	ઉદેસીંગ